

SZALISZNYÓ LILLA

Egressy Gábor színi tanodai tanársága és a magyar színészképzés hivatásosodása*

És itt meg kell jegyeznem, hogy a mi tanulmányai[n]kban, szoros rendet tartani csaknem lehetetlen. [...] De mind a mellett, hogy a mi szabályainknak sem kezdete, sem vége nincs: azért a tanulást valahol még is kezdenünk kell.¹

Molnár Gál Péter 2005 szeptemberében megjelent, *Adalékok a magyar színészoktatáshoz* című cikkének fűlszövege szerint az 1865-ben indult intézményes hazai színészképzéssel (a mai Színház- és Filmművészeti Egyetem jogelődjeinek történetével) foglalkozó írásoknak évtizedek óta nem sikerült új adatokat felmutatni. A lexikonok, a kézikönyvek, de még a *Magyar színháztörténet 1873–1920* című kötet vonatkozó fejezete² is Csillag Ilona *A százéves színésziskola története* című, 1964-es tanulmányában³ írtakat ismétli.⁴ Molnár Gál Péter igyekezett kimozdítani a kutatást a mozdulatlanságból, talált korábban figyelmen kívül hagyott forrásokat. Egy ismeretterjesztő jellegű írás erejéig arra is vállalkozott, hogy a már ismert adatok bemutatásába beleszöjje az újabbakat, arra azonban már nem, hogy a színésziskola történetének bármely csekély részletét új megvilágításba helyezze (ezen minden esetben a prózai színészképzést értem; a tanodán belül ezzel egyidejűleg indult operista képzéssel nem foglalkozom). Igaz, a cikkből egyértelműen kiderül, hogy ő nem az „új narratívákat” hiányolta, hanem egy szoros időrendet követő, a kezdetektől a jelenkorig ívelő, új forrásokat felvonultató, alapvetően intézménytörténeti jellegű tanulmányt. Talán egy olyan munkát, mint amilyen a cikke után nem sokkal Nánay

* A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1–11–1–2012–0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

1 EGRESSY Gábor, *A színészetről*, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (a továbbiakban: OSZMI) 72.2, 26–27. (Az oldalszámok itt és a továbbiakban a lap jobb felső sarkában lévő, ceruzával írott számozásra utalnak.) Ezúton köszönöm Csizsár Mirellának, hogy a forrásra felhívta a figyelmemet.

2 FÜLÖP Csaba, *A színészképzés intézményei = Magyar színháztörténet 1873–1920*, szerk. GAJDÓ Tamás, Bp., Magyar Könyvklub–Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001, 387–409.

3 CSILLAG Ilona, *A százéves színésziskola = A százéves színésziskola*, szerk. CSILLAG Ilona, Bp., Magvető, 1964, 15–57. Molnár Gál Péter hivatkozott cikkének felvezetésében tévesen 1984 szerepel e könyv megjelenési dátumaként.

4 M[OLNÁR] G[ÁL] P[ÉTER]. *Adalékok a magyar színészoktatáshoz*, SZÍNHÁZ.HU, 2005. szept. 15.; <http://szinhaz.hu/component/content/article/13-archivum/6028> (2013.12.13).

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

István tollából megjelent: *Tanodától – egyetemig: Az intézményes magyar színház- és filmművészeti képzés száznegyven éve.*⁵ Koltai Tamás e könyvről írott recenziójában a következőket jegyzi meg:

[...] a földolgozott anyag sokrétű, a források a lehető legjobbak, számos dokumentum először jelenik meg a szélesebb nyilvánosság előtt. [...] A tényleírást dokumentumok és visszaemlékezések kísérik – a legérdekesebbek a tananyagra és a tanmenetre vonatkozó tervezetek, illetve néhány tanár szubjektív pedagógiájának kolportálása [...] kiviláglik, kik voltak a legjelentősebb színházpedagógiai személyiségek [...]. Paulay Ede, Hevesi Sándor, Németh Antal, Nádasdy Kálmán, Major Tamás.⁶

Mivel az Egressy Gábor-kéziratok ismerőjeként csak az intézmény 1865–1866-os éveire van rálátásom, tartózkodnék attól, hogy az állítás igazságértékét a könyv egészére vonatkozóan megállapítsam. A kezdeti időszak kapcsán viszont úgy látom, hogy a Színészeti Tanoda indulását tárgyaló szövegrész *nem* a lehető legjobb forrásokra támaszkodik. Tisztában vagyok azzal, hogy az iskola oktatáspolitikájának és képzési elveinek alakulás- és fejlődéstörténetét 1865 és 2001 között végigkövető szerzőnek az áttekintő jelleg miatt meg kellett békélnie bizonyos korlátokkal, válogatnia kellett a fennmaradt anyagok közül, éppen ezért nem azt állítom, hogy a felhasznált és idézett források másodrendűek vagy nem elég beszédesek. Általuk azonban mégsem lehet igazán megragadni az intézményes színészképzés kezdeteinek fontosságát, hangsúlytalanná válnak az első eredmények.

Először arról értesülünk, hogy a tanoda 1865-ös megnyitása előtt a színészek (ön)képzésének milyen formái voltak – a szépírók tollából született színikritikák, a rendezői feladatokat ellátó, pedagógiai vénával megáldott színjátszók és a külföldi színházlátogatások mi módon segítették a Pesti Magyar Színház 1837-es megnyitása után a prózai színészek játékának csiszolását. Majd következnek azok a különböző kútfők (Fáncsy Lajos, Egressy Gábor, Paulay Ede és Várad Antal), akik Nánay István szerint hasonlóan érveltek a színésziskola létrehozásának szükségessége mellett. Ezután egy pillanatra megszakad a történetmondás, s a következő olvasható: „a színház színvonaláról s közvetve az intézményes színészoktatásról folyó vita intenzitása és iránya az évtizedek alatt változott”.⁷ Ám a befogadó erre vonatkozóan nem talál értelmezést, s a továbbiakban már arról értesül, hogy az 1849-es szabadságharc bukását követő abszolutizmus nem kedvezett az ilyen jellegű törekvéseknek, s így egészen 1863-ig nem történt előrelépés az ügyben. Majd az egykorú sajtóközléseket, Paulay Ede *Visszapillantás a Színészeti Tanoda 10 évi működésére* (1874) és Várad Antal *Emlékeim* (1904) című munkáit idézve megismerjük a Színészeti Tanoda alapításának körülményeit, működési elveit, a felvételi követelményeket, részleteket a hallgatóktól

5 NÁNAV István, *Tanodától – egyetemig: Az intézményes magyar színház- és filmművészeti képzés száznegyven éve*, Bp., Színház- és Filmművészeti Egyetem, 2005.

6 KOLTAI Tamás, *Látélet*, Színház, 39(2006)/3, 62.

7 NÁNAV, *i. m.*, 22.

elvárt házirendből, Egressy Gábor Szigligeti Edéhez intézett leveléből pedig tájékozódhatunk egy két hétre kiszabott tanmenetről.⁸ E témák többségéről elszórtan a magyar színháztörténeti szakirodalom korábbi darabjaiban is olvashatunk. Nánay István éppen azokról a jelenségekről, mozzanatokról ír érintőlegesen, amelyeket mások is figyelmen kívül hagytak. Az idevágó szövegrészekben szinte ugyanazokra a forrásokra helyezi a hangsúlyt, mint az elődök, s a nyomukban járva az intézményszervezés körülményeire, az alapelvekre összpontosít. Vagyis többnyire csak megerősíti az eddigi ismereteket, mintegy „frissíti”, újrászínezi az intézményes színészképzéssel foglalkozó tanulmányok vonatkozó részeit. Ahol pedig néhány találó, eddig kevésbé ismert vagy ismeretlen forrás értelmezésével elő lehetett volna hívni némi többlettudást, rá lehetett volna mutatni például arra, hogy a kezdeti időszakban, az első évben az oktatási rendszer kidolgozásakor milyen elveket tartottak szem előtt, ott túlzottan próbál érvényesülni az a könyv bevezetésében olvasható módszertani megfontolás, hogy „a dokumentumok többet mondanak, mint a magyarázatok, ezért ott, ahol az adatok és az események egymásmellettségéből és egymásra vonatkozathatóságából önként adódnak a következtetések, gyakran éltem a jelenségek pusztá bemutatásával”.⁹

Különösen szembeötlő ez a gyakorlat az Egressy Gábortól származó források esetében. Egressy tanárságáról máig nem született önálló tanulmány – Rakodczay Pál 1911-ben megjelent *Egressy Gábor és kora* című kétkötetes monográfiáját is beleértve¹⁰ –, a témáról mindössze néhány soros vonatkozásokat találunk. Nánay István tehát annak ellenére, hogy még egy lábjegyzet erejéig sem tudja némi előismeret szerzésére ösztönözni az olvasót, magától értetődőként kezeli azt a Szigligeti Edéhez intézett Egressy-levellet, amely a tanításmódszertanába enged bepillantást. A befogadó magára marad az idézettel, nem talál hozzá kapcsolódó értelmezést, s a következő bekezdésben már arról értesül, hogy „Egressy Gábor tanári működése roppant rövid időre korlátozódott, ugyanis 1866. július 30-án [...] meghalt. Ám e szűkre szabott időben többek között olyan, színháztörténeti szempontból is jelentős esemény fűződik nevéhez, mint a *Csongor és Tünde* – a Nemzeti Színházét megelőző – 1866. március 21-én tartott bemutatója, amely akkor még csupán kuriózum maradt”.¹¹ Egressy kiszorul a tanoda tanáregyéniségeinek élvonalából, s Csillag Ilona nyomán Nánay is Paulay Edét tartja a színészképzés első kimagasló alakjának: az intézmény „működését – kezdetben titkárként, majd mint tanár, aligazgató, végül mint főigazgató – Paulay Ede, a Nemzeti Színház főrendezője, illetve igazgatója határozta meg. Az iskolai színésznevelés első harminc éve, a *tanoda alapításától* Paulay 1894-ben bekövetkezett haláláig, méltán nevezhető – és így is nevezi Csillag Ilona 1964-es monográfiájában – Paulay-korszaknak”.¹²

Elsőre úgy tűnik, Egressy azért lesz tapintatosan elhanyagolt szereplője a tanoda történetének, mert a bő egy év alatt nem tudott kiteljesedni tanári pályája. Ám ha akár Csillag Ilona, akár Nánay István írásában elolvassuk a rá vonatkozó megállapí-

8 Uo., 15–33.

9 Uo., 14.

10 RAKODCZAY Pál, *Egressy Gábor és kora*, Bp., Singer és Wolfner, 1911, II, 391–392.

11 NÁNAY, *i. m.*, 33.

12 Uo., 31. (Kiemelés tőlem: Sz. L.)

tásokat, akkor beláthatjuk, hogy érdemeivel mindketten tisztában voltak, s valójában a felszínes forráskutatás és a színésztől származó, nyomtatásban is elérhető források elnagyolt értelmezése hívta életre az előbbi látszatmagyarázatot. Csillag Ilona annak ellenére, hogy tudta, Egressyt régóta foglalkoztatta az elméleti színészképzés, s hogy a Nemzeti Színház intendánsa, Radnótfáy Sámuel 1864-ben rábólintott arra, hogy ő legyen a tanrend és az oktatás menetének kidolgozója, nem keresett további forrásokat, s mindössze ennyit ír:

A drámai gyakorlat első tanára nem is lehet más, mint maga Egressy Gábor, *A színészet könyve* (1866) című első magyar rendszeres színészetelméleti mű szerzője, kit az egész közvélemény a színészoktatás spiritusz rektorának tekint már elejétől fogva. Egressy régen készül erre az új szerepére: „...szükséges kérem Méltóságodat, hogy a tanítási módjára nézve nekem teljes szabadságot adni méltóztassék. Az én tanítási elvem és rendszerem az egyoldalúságnak kerülése. Én a gyakorlatba fogok olvasztani minden elméleti tudományt” – írja [Egressy] 1864. július 21-én Radnótfáy Sámuelnek [...].¹³

Nánay István figyelmen kívül hagyta ezt a jellemzést, s újra érvényesítette „a dokumentumok többet mondanak, mint a magyarázatok” elvét. A színész keze alól kikerülő, első magyar nyelvű színészet-i könyvből hosszan idézve – anélkül, hogy a közismert forrásnak semmiképpen sem nevezhető tankönyvet bemutatta, értelmezte volna – a következő, későbbiekben még pontosításra szoruló megjegyzést tette: „Magyarországon Egressy fektette le a színészmesterség oktatásának módszertani alapjait, hiszen a tanodában először az ő összefoglaló munkája, a huszonöt éven át írt, továbbfejlesztett és végül 1866-ban kiadott *A színészet könyve* szerint folyt a tanítás.”¹⁴

Az intézményes színészoktatásról publikálók közül tudtommal senki sem járt utána annak, hogy vannak-e Egressy tanodai tanárságához kötődő kéziratok. Pedig ha a nevére vonatkozóan átnézzük az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kézirati katalógusát, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának mutatóját, 1865-ből a legkülönfélébb témába vágó források állnak rendelkezésünkre: a színi tanodai előadásainak jegyzetei, az általa összeállított tanrendek, a Festetics Leóznak írott levelei, Ballagi Károllyal való levélváltása, családi levelezésének egyes darabjai, valamint néhány színésznövendék hozzá írott levele. A későbbi időkből pedig segítségünkre lehet Egressy Ákos és Rakodczay Pál 1904 és 1913 közötti levélváltása. A színész nagyobbik fia az elsőik között szerzett oklevelet a Színészet-i Tanodában; az apja életét és művészetét felelevenítő levelei múltjának ezt az időszakát is előhívják. E többfajta, egyidejű kéziratípus alapján rámutathatunk arra, hogy Egressy hogyan készült a tanárságra, és tanításmódszertana milyen elvekre épült. E források híján viszont korábban az se kapott hangsúlyt, hogy a tanoda megnyitásával létrejött a szí-

13 CSILLAG, *i. m.*, 24. Csillag Ilona modernizálta a levél szövegét, ezért a részletet úgy idézem, ahogy Egressy Gábor fiai 1867-ben közzétették. Vö. *Egressy Galambos Gábor emléke*, sajtó műveiből siremléke javára rendezték fiai, Pest, Emich Gusztáv, 1867, 423.

14 NÁNAY, *i. m.*, 37.

nésztanári pozíció. A Nemzeti Színház vezető színészei számára ez a megbízás a kezdetektől egy másik, önálló állást jelentett, külön szerződésben meghatározott fizetést kaptak, egyáltalán nem olyan „mellékfoglalkozásnak” számított, mint a rendezés (ez utóbbi esetben mindig csak a színészfizetést egészítették ki a rendezői feladatokért járó honoráriummal). Teljesen másfajta feladataik, kötelezettségeik voltak: a tanítás mellett nekik kellett gondoskodni a tananyagról, az oktatási segédanyagokról és a tankönyvekről. A magyar színészet szakmaiságának előremozdítása érdekében az 1840-es évek közepétől számos javaslattal előálló és az első magyar nyelvű színházi szaklap, a Magyar Színházi Lap szerkesztésével (1860) példát mutató Egressy Gábor olyan oktatási rendszert igyekezett kidolgozni és életbe léptetni, amely komoly elméleti és gyakorlati felkészültségről tanúskodik. Az oktatási segédanyag elkészítése jelzi, hogy nagyon tudatosan készült a tanításra, s erre esetében azért érdemes figyelni, mert ő mindig is olyasfajta színész volt, aki azt vallotta, hogy a tehetség önmagában nem mutatója a színészpálya szakmaiságának, a szakszerűsödéshez elméleti képzésre – a legjobb esetben intézményes keretek között – mindenképpen szükség van. Vagyis a tanodára egyértelműen úgy tekintett, mint ahol szakmai tudás, jártasság átadható és szerezhető. Ezek a jelenségek afelé mutatnak, hogy az Egressy tanárságára vonatkozó, eddig olvasatlan békességben nyugvó kéziratok források nem pusztán adalékot szolgáltatnak a színészközösség kezdeti történetéhez, hanem azt új megvilágításba is helyezik: lehetővé teszik, hogy az intézményes színészképzést a színészet hivatásosodásának kontextusában is értelmezzük.

Az intézményes színészképzés szerepe a magyar színészet hivatásosodásában

A különböző értelmiségi pályák professzionalizációjával foglalkozó kutatások szerint egy szakma hivatásosodásának egyik feltétele az egyetemi szintű szakképzés. Az iskola megléte önmagában persze még kevés ahhoz, hogy azt mondhassuk, egy adott szakma jó úton halad a szakszerűsödés felé – a siker mértékének meghatározásához ismernünk kell a képzés hatékonyságát is: „mekkora az adott szak vonzereje, mekkora a lemorzsolódás a képzés alatt, majd annak befejezése után milyen minőségű munkát végez az onnan kikerülő személy, illetve hol és hogyan tud elhelyezkedni”.¹⁵ S ahogy T. Szabó Levente írja: nem elhanyagolható az sem, hogy „milyen státusa van a képzésnek, és milyen státusuk van az intézményekben tanító tanároknak”, s „milyen a képzés tartalma, szelektív-e vagy sem”.¹⁶

A magyar színháztörténeti szakirodalom még adós a 19. századi színészközösség hallgatói adatbázisának feldolgozásával, Paulay Ede révén viszont részeredmények rendelkezésünkre állnak ahhoz, hogy a feltett kérdések egy részére bizonyos időhatárokon

15 SIMON Katalin, *Mesterségből hivatás: Sebész-mesterek és orvosdoktorok Magyarországon az egységes orvosi képzés bevezetéséig*, Korall, 11(2010)/42, 93.

16 T. SZABÓ Levente, *Milyen nyelven beszél az irodalom tudománya?: A tudományos professzionalizáció nyelvi ideálja és az irodalomtudomány nyelvének kimunkálása a XIX. század közepén*, Kisebbségkutatás, 13(2004)/2, 245.

belül valamennyire válaszolni tudjunk. Ám amíg nincs minden adat feldolgozva, főleg Paulay összesítésének visszamondása, célravezetőbb talán, ha a problematikával egyelőre elméleti síkon foglalkozunk. Paulay az 1865–1866-os tanévtől 1874-ig bezárólag összeírta azok nevét, akik bekerültek a prózai színész osztályba, s azokét, akik ki-járták a tanodát. Nyomon követte a végzett növendékek további sorsát is: tudjuk, hogy az általa vizsgált időszakban kik kerültek a Nemzeti Színházhoz, s kik lettek vidéki színészek.¹⁷ Nincsenek viszont adataink arról, hogy mekkora volt a szórás a felvételen, s egyesek miért hagyták félbe tanulmányaikat. Mivel nem százzszámra felvett hallgatókról van szó, ez utóbbi szempontból félrevezető lehet, ha csupán az oklevelet nem szer-zettek számából igyekszünk következtetéseket levonni. Nem mindegy, hogy az iskola elhagyása saját döntés volt-e (nyilván ez a szak vonzerejét befolyásolja), vagy az alap-szabály azon pontja lépett-e életbe, amely kimondja, hogy a „felvétel nem végleges; 6–8 hét próba idő után a tehetségtelen, vagy hanyag növendék elbocsáttatik”.¹⁸ De tisztában kell lenni azzal is, hogy az oklevél megszerzéséhez eleinte nem kellett mindenkinek a hároméves képzésben részt vennie. Ez abból adódott, hogy gyakorló vidéki színészek és szakmai ismeretekkel még nem rendelkezők egyaránt jelentkeztek, jelentkezhetek a tanodába. 1865-ben három évfolyam indult: volt egy-, két- és hároméves képzés, s ar-ról, hogy ki melyik évfolyamba került, a szakmai előlete vagy annak hiánya alapján döntöttek. Ennek felfejtése leginkább azért lenne fontos, hogy láthassuk, az intézmény mennyire vonzotta a már vidéki társulatok tagjaként működő fiatalabb színészeket, színésznőket és a kezdőket. (Mivel Paulay tanévenként tüntette fel a felvett hallgatók nevét, egyes esetekben nem mondható meg, hogy ki hány év múltán kapott oklevelet.) Ahhoz tehát, hogy a szakosodás mértékét meghatározhassuk, e tényezők mindegyiké-vel számolnunk kell, éppen ezért elhamarkodottnak érzem T. Szabó Levente idézett ki-jelentését a szakosodás mértékéről, a képzés tartalmáról és szelektivitásáról: „például az irodalomtörténet oktatását tekintve a XIX. század folyamán az egyetemi előadások-ra a felvétel kevésbé szelektív, nyitottak, tehát mindenki által látogathatók, ellentétben például a színészképzéssel, ahol komoly szelektációs rendszer folyik, kevés hallgatóval zajlik a zárt oktatás már a Színészeti Tanoda indulásától kezdve”.¹⁹

Az irodalomtörténeti oktatás²⁰ és a színészképzés eltérő természetű volt. A Színé-szeti Tanodában nők és férfiak egyaránt tanultak, 1865-ben egyik héten a nőket, másik héten a férfiakat tanították (1866-ban aztán sikerült a Helytartótanáccsal elfogadtatni azt a módosítást, hogy ne nemek szerint folyjon az oktatás²¹); 1896-ig nem voltak a bölcsészkaron női hallgatók. Míg az irodalomtörténeti oktatás inkább elméleti jellegű volt, addig a színésznevelésben a gyakorlati órákra helyezték a hangsúlyt; a tanrend értelmezésekor majd látható lesz, hogy másod- és harmadévben az elméleti órák egyre

17 PAULAY Ede, *Visszapillantás a Színészeti Tanoda 10 évi működésére*, Bp., Athenaeum, 1874, 16–29.

18 *Uo.*, 11.

19 T. SZABÓ, *Milyen nyelven beszél...*, i. m., 245.

20 Erről lásd: T. SZABÓ Levente, *A magyartanárság „születése”: Gyulai Pál egyetemi tanársága és a magyar irodalomtörténeti képzés hivatásosodása* = *Uő, A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Komp-Press, 2008, 228–274.

21 PAULAY, i. m., 31.

jobban háttérbe szorultak. Mivel a tanodában a nagyobb szabású vizsgaelőadásokon színdarabokat kellett bemutatni, szükség volt olyan gyakorlati órákra is, ahol a különböző évfolyamos hallgatók egyszerre voltak jelen. Vagyis a zártság a képzés természetéből fakadt (míg egy-egy színdarab olvasó- vagy jelmezes próbáján semmi keresnivalója nem volt olyanak, aki nem színésznövendék, addig egy irodalomtörténeti óra nyugodtan megtűrhetette az irodalomra kevésbé fogékony hallgatókat is), s korántsem úgy tűnik, mintha a szakosodás mértékének mutatója lett volna, vagy legalábbis azt láttatná, hogy a tanoda a hivatásosodás szempontjából előnyösebb pozíciót szerzett magának, mint a pesti egyetemen folyó magyartanári képzés. Így talán egyelőre ne úgy igyekezzünk meghatározni a színészközpont szerepét, hogy más művészi-értelmiségi pálya professzionalizációs folyamatával hasonlítjuk össze.

Ehhez persze hozzátartozik az is, hogy T. Szabó Leventével ellentétben a színészet hivatásosodására *nem* úgy tekintek, hogy az „az irodalmi rendszeren belül is eltérő professzionalizációs rátával rendelkező terület a XIX. században”.²² Az irodalom és a színház kölcsönösen hasznos együttélése az 1860-as évektől kezdve már nem ugyanazt jelentette, mint az 1830-as, 1840-es években. A 19. század közepén a két művészeti ághoz kapcsolódó szerepkörök kezdtek elkülönülni egymástól, a színészek számára egyre inkább az lett fontos, hogy a saját szakmájuk minden egyes területén ők legyenek a hangadók. Még ha el is kell ismernünk, hogy az amerikai szociológus, Harold L. Wilensky professzionalizációval kapcsolatos bevett kategóriái nem alkalmazhatók maradéktalanul a magyar színészet hivatásosodásának vizsgálatakor, a sikeres folyamathoz szükséges főbb lépések jól kitapinthatók: „egyesek először elkezdik egyedüli foglalkozásként végezni az adott munkát, és elérik, hogy az őket érintő ügyekben csak szakmabeliek mondhassanak ítéletet felettük; azután a szaktudás megalapozói és a mozgalom első követői kialakítják a képzés és a szakma gyakorlásának sztenderdjeit, és megszervezik az első szakképzést nyújtó iskolát”.²³ A magyar színészek az 1860-as évektől már nem osztoztak az irodalmi ügyekben érdekeltekkel a színházi szaklapok szerkesztésekor, a színészeti (tan)könyvek írásakor vagy a színészközpont oktatási rendjének kialakításakor. Ez utóbbi akkor is igaz, ha figyelembe kell vennünk, hogy a Színészeti Tanodában az irodalomtörténeti jellegű órákat évekig a pesti egyetem bölcsészkarának tanára, Gyulai Pál tanította, s 1870-ig ő volt az intézmény igazgatója is. Először tehát azt kell tisztázni, hogy az intézményes színészképzést sürgető és a tanoda alapszabályait kidolgozó szakmabeliek milyen szerepet szántak a színiiskolának, az első évben kiket vonzott az intézmény, milyen szakmai ismereteket kellett elsajátítani a színészi tapasztalattal már rendelkezőknek és a kezdőknek, s beszélhetünk-e a kezdetektől pozitív eredményekről.

22 T. SZABÓ, *Milyen nyelven beszél...*, i. m., 245.

23 Harold L. WILENSKY, *Minden szakma hivatás?*, ford. Szívós Erika, a fordításban km. HALMOS Károly, Korall, 11(2010)/42, 31.

Egressy elképzelései az intézményes színészképzésről

Egressy Gábor az intézményes színészképzésben rejlő lehetőségekkel az 1843-as párizsi színházlátogató utazása után kezdett foglalkozni. 1845-ben egy hétrészes cikksorozatot jelentetett meg *A francia színészetéről* címmel. Ennek második darabjában felsorolja, hogy Európa mely országaiban van államilag működtetett színészköznevelő iskola, majd nagyléptékekben bemutatja a Párizsban működőt: „A francia államnak 60 év óta van már színészi és zene-iskolája (conservatorium). [...] csak az a kár, hogy a vizsgálatok és próbatételek nem elég nyilvánosan történnek. A napokban is volt próbatét, de csak akkor tudtuk meg, mikor már elmúlt. [...] Ezen iskola jeles származékai a többek között: Samson és Beauvalet, a nemzeti színház tagjai”.²⁴ (Ez az intézmény az 1784-ben alapított Conservatorium de Musique et de Déclamation volt; a színészképzéssel foglalkozó színpadi szavalás tanszéket 1786. január 18-án hozták létre. Négy osztályt indítottak, egyet a nők számára. Tizenkilenc és huszonkét éves kor közöttieket vettek fel; céljuk a párizsi nemzeti színház társulatának utánpótlása volt.)²⁵ Ezután pedig nagyon röviden a párizsi magánképzésben lévő színésznevelő intézetekről ír. Úgy tudja, hogy ezeket leginkább azért hozták létre, hogy a vidéki színjátszás számára biztosítsák az utánpótlást. Azt állítja, hogy a vidéki színigazgatók időnként Párizsba utaznak „színészvásárra”, de mielőtt bárkit szerződtenek, egy „zúgszínházbeli” (így nevezi a kisebb, nem állami színházakat) fellépés során megbizonyosodnak a képességeiről.²⁶ Noha Egressy ebben az írásában alapvetően tájékoztató szándékkal lép fel, azt mégis igyekszik érzékeltetni, hogy egy nemzetnek milyen színházi élettel kell rendelkeznie ahhoz, hogy egy színészköznevelő iskola alapításához eljuthasson. Éppen ezért amikor 1846-ban a *Színház és nemzet* című cikkében tervezetet készít egy esetleges hazai színészképzésről, a magyar színházi viszonyokra is rámutat.

Úgy nyilatkozik, hogy a magyar színészet szakmai és társadalmi elismertetéséhez három dolog szükséges: a színészek polgárosítása, színészképzés és a nyugdíjrendszer bevezetése. Ezek a kitételek ok-okozati viszonyban állnak egymással; a színészetet értelemszerűen csak akkor fogják törvényesen is értelmiségi foglalkozásnak, a társadalmi hierarchiába befogadható hivatásnak tekinteni (ezt érti polgárosításon), ha látják, hogy a színjátszók megfelelő szakmai tudással bírnak, s képesítésüket írásos dokumentummal tudják igazolni. Vagyis az első lépés, hogy állami támogatással létrehozzanak egy színészköznevelőt. Az oklevél megszerzése után a kezdő színészeknek valamelyik állandó hazai színháznál kell elhelyezkedniük, s nyugdíj majd csak akkor illeti meg őket, ha addig, amíg „a haszonvetőség bizonyos fokán nyugdíj-képessé leend”, színészként dolgoznak. Ám ahogy hangsúlyozza: „nem középponti, hanem egyetemes hazai színészetéről van szó”²⁷ – vagyis a vidéki színészek sorsát éppúgy rendezni kell, mint a pestiekét. Egressy szerint a negyvenöt év alatti, már gyakorló vidéki színészek

24 EGRESSY Gábor, *A francia színészetéről* = Egressy Galambos Gábor emléke..., i. m., 89.

25 M. LASSABATHIE, *Histoire du Conservatoire impérial de musique et de déclamation suivie de documents recueillis et mis en ordre*, Paris, Michel Lévy Frères, 1860, 85, 448.

26 EGRESSY, *A francia...*, i. m., 69.

27 EGRESSY Gábor, *Színház és nemzet IV*, Pesti Hírlap, 1846. dec. 17., 397–398.

akkor lehetnek majd az állam által elismert színésztársadalom tagjai, ha a színészképezdében tanított tárgyakból egy ilyesfajta tervezet életbe léptetésétől számított négy év eltelte után Pesten egy szakmai bizottság előtt levezsgáznak. Rögtön hozzáteszi: a sikeres vizsga létfeltétele, hogy a vidéki színjátszás körülményeit mihamarabb rendezzék.²⁸ Mivel a vidéki színészet felzárkóztatására-továbbképzésére tett javaslatait egy korábbi tanulmányomban már részletesen tárgyaltam,²⁹ a továbbiakban csak a színészképezdére vonatkozó szövegrészekkel foglalkozom.

Egressy a színészképezdének kettős célt szán. Egyrészt arra hivatott, hogy a polgári jogokért cserébe az államnak „erkölcsi biztosítékot” adjon, másrészt színésznemzedékeket neveljen.³⁰ Ez utóbbi feladattal paradigmaváltást jelez: az 1830-as évek végi, 1840-es évek eleji színikritikákban és az egykorú színjátszással kapcsolatos írásokban a színésznevelés még a Pesti Magyar, később Nemzeti Színház színjátszóinak pallérozását jelentette, ebben az 1846-os cikkében viszont már a jövő színészeinek tanítását. Ám bármennyire is tisztában volt azzal, hogy a színészképzés intézményesülése mellett milyen feltételeknek kellene teljesülni ahhoz, hogy a szakmai előrelépés érzékelhető, látványos legyen, az iskola létrehozását illetően mégis úgy látta, hogy a siker érdekében külföldi mintakövetésre, sőt utazások révén személyes tapasztalatszerzésre is szükség lehet. Azt írja, hogy egy „országos színész-képezdéhez kimerítő tervet” kell készíttetni, tehát vagy jutalom ellenében írjanak ki pályázatot, vagy hozzanak létre egy szakértő bizottságot, amely „a feladat segédeszközeivel ellátandók, sőt ha szükséges, utaztatandók is”.³¹ Nagyon fontos, hogy a döntőbírák a tervezetek készítőinek szakmai hozzáértéséről megbizonyosodjanak, s „akadémiai” szigorral bírálják el a javaslatokat.³²

Ezzel egyidejűleg azt is sürgeti, hogy a Nemzeti Színház írjon ki pályázatot egy színészeti kézikönyvre, „mint a képző intézeti tanulmányok legfőbbikére”.³³ Egressy úgy vélte, hogy miután a magyar nyelv rendszerét kidolgozták (a Kisfaludy Társaság 1838-as és 1839-es, e tárgyban kiírt jutalomtételkor grammatikai munka még nem állt az esetleges pályázók rendelkezésére), nincs semmi akadálya egy színészeti tankönyv megírásának. Egyedül arra kell vigyázni, hogy a feladat nagyságához mértén adjanak jutalmat – szerinte a Kisfaludy Társaság pályázatainak sikertelenségéhez annak idején hozzájárult az is, hogy igen csekély tiszteletdíjat ajánlottak.³⁴

Noha Egressy több helyütt meglehetősen hézagosan fogalmaz – nem nevezi meg azokat, akik egy tervezet elbírálásában részt vehetnének, s arról sem szól, hogy kikből állítaná össze a szakértő bizottságot, vagy kik lehetnének a legalkalmasabb döntőbírák –, maga az a tény mégis elgondolkodtató, hogy egy színészképezdére vonatkozó

28 Uo., 398.

29 SZALISZNYÓ Lilla, *A jámbor pesti színész és a rest korhelyek: Egressy Gábor bosszankodásai és javaslatai a vidéki színjátszók pallérozására*, ItK, 117(2013), 530–559, itt: 551–558.

30 EGRESSY, *Színház és nemzet IV*, i. m., 398.

31 Uo.

32 Uo.

33 Uo.

34 Uo.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

átfogó javaslattal éppen ő, az ország egyik elismert színésze állt elő. Ez ugyanis azt sejteti, hogy a színésznevelésben már nem (a korábbi gyakorlatnak megfelelően) a színházhoz sok szálon kötődő, de alapjában véve az irodalmi ügyekben érdekelteknek szánna a főszerepeket, hanem a Nemzeti Színház vezető színészeinek. Igaz, itt még a Magyar Színházi Lap megjelenését beharangozó hirdetésével (1860)³⁵ ellentétben korántsem nyilatkozik olyan nyíltan arról, hogy a színészképzés kizárólag a színészek feladata. Azzal viszont, hogy úgy véli, egy iskoláról szóló tervezetet csak megfelelő szakmai hozzáértéssel (elméleti és gyakorlati színészi tapasztalattal) lehet elkészíteni, s az alapvetően irodalmi érdekeltségű Kisfaludy Társasággal szemben a Nemzeti Színház hatáskörébe tartozónak érzi egy színészeti tankönyv pályázatát, már jelzi, hogy a színészet hivatásosodásának irányadói leginkább a szakmabeliek lehetnek. (Ha ezt nem így gondolná, akkor semmi akadálya nem lett volna annak, hogy újra a Kisfaludy Társaságot ösztönözze egy színészeti kézikönyvre kiírt pályázatra.)

A tervéből világosan látszik, hogy mely tényezőkről van jól átgondolt, biztos alapon nyugvó véleménye, s hol szorulna esetlegesen külföldi munkák vagy szakmai utak által segítségre. Először pontos pénzügyi számításokat adva tárgyalja, hogy mennyi anyagi forrásból lehetne létrehozni az intézményt, s a költségvetés elkészítésénél milyen kiadásokkal kell feltétlenül számolni. Úgy véli, nem szükséges rögtön állandó épületet biztosítani, kezdetben folyhatna az oktatás egy bérelt szálláson. Nagyon fontos viszont, hogy a tanárok kapjanak fizetést, s legyen elegendő pénz a kellékekre és egy házi színpad építésére.³⁶ Az iskolában ingyen folya az oktatás, s a jelentkezőknek az alábbi feltételeknek kellene megfelelniük:

- 1) Hogy a férfiak 16, a leányok 14 éven alul ne legyenek.
- 2) Hogy szabályos termettel és arcczal, tiszta hanggal és helyes kiejtéssel birjanak.
- 3) Hogy korukhoz képest iskolákat végzetek legyenek.
- 4) Hogy erkölcsi viseletök feddhetlen legyenek.³⁷

A hároméves képzés után a növendékekre még egy év gyakorlat várna, s akik ezután sikeres vizsgát tesznek, azokat „oklevél által a polgárosított színészeti kar tagjává ismertetik”.³⁸ Nagyon szűkszavúan nyilatkozik viszont az oktatás mikéntjéről. Semmilyen fogódzót nem ad arra nézve, hogy milyen tanrendet képzel el, milyen elvek szerint látná jónak az elméleti és a gyakorlati oktatást, s heti hány órában folya a képzés. Egyedül csak annyit rögzít, hogy a következő tárgyak tanítását tartja szükségesnek: nyelvtan, esztétika, lélektan, szónoklat, történelem, dramaturgiai ismeretek.³⁹ Vagyis még csak azzal volt pontosan tisztában, hogy mik legyenek „a színészettel közvetlen egybefüggő iskolai tanulmányok”, a szakmai tárgyakról még nem voltak biztos elképzelései.

35 A hirdetést lásd: Egressy Gáborra és családjára vonatkozó iratok, OSZK Kt., Analekta 1243, II, 68.

36 EGRESSY, *Színház és nemzet IV, i. m.*, 398.

37 *Uo.*

38 *Uo.*

39 *Uo.*

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

Egressy írásának megjelenése után a sajtó nem visszhangzott a színésziskolát sürgető javaslatoktól, így nem igazán lehet nyomon követni, hogy az 1860-as évek elejéig kik és mennyit foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Az viszont biztos, hogy Egressy 1856-ban *A színház hajdan és most* című írásában már nem látott esélyt arra, hogy rövid időn belül lenne lehetőség önálló intézmény formájában egy színésziskola működtetésére. Némi módosítással természetesen tíz évvel később is úgy gondolta, hogy „egy nemzeti színház életbiztosságának, függetlenségének, virágzásának négy feltétele van. Országos pénzalap, hazai szinköltészet, színész-képezde, nyugdíj”.⁴⁰ Azt írja, hogy az utóbbi két évben a Nemzeti Színháznak számos eredményt sikerült felmutatni: 1) nőtt a prózatagozatának száma, s a színészek játékanak minősége ellen már nemigen lehet kifogás; 2) az intézmény anyagi helyzete megnyugtató; 3) a magyar drámaköltészet egyre inkább fellendülőben van.⁴¹ Azt viszont nem részletezi, hogy ilyen békebeli állapotok közepette miért nincs remény egy iskola létrehozására, a színészképzéssel kapcsolatban csak egy átmeneti megoldást javasol: hozzanak létre „bármily csekélyszerű elemi képezdét”, s csatolják a Pestbudai Hangászegyleti Zenedéhez.⁴² Ezt a javaslatát nem fejti ki, gondolatmenetéből csak annyit lehet tudni, hogy a feladatot a Nemzeti Színház vezetésére bízná. Arról viszont semmit nem ír, hogy kiket jelölne ki oktatónak, vagy hogy milyen jellegű és hány éves képzésre gondol. Ennek ellenére nem kizárt, hogy gróf Karácsonyi Guidót 1858-ban Egressy javaslata is motiválta arra, hogy anyagi támogatásával segítse egy szavalati tanszék alapítását a Zenedében. Miután pályázat útján senki sem jelentkezett a tanszék vezetői posztjára, ideiglenesen a Zenede igazgatója, Mátray Gábor lett a „magyar szavalattanár”, aki *A rendszeres szavalattan alaprajza* címmel tankönyvet⁴³ is írt a hallgatók számára. A képzés az 1859–1860. tanévben indult, hároméves volt; a hallgatók vizsgáltak a szavalattan elméletéből, illetve költeményeket kellett szavalniuk kötetlen és kötött beszédben.⁴⁴ Mátray a szavalati tanszék céljait így foglalta össze a megnyitáskor, az 1860. január 9-én elmondott beszédében:

[...] a rendszeres szavalat tanulmányából remélhető a magyar ékes-szólás s magyar színművészet előremozdítására, de ama bokros eredmények miatt is, melyek a kedves hazai nyelv csinosítása, megkedveltetése, főleg pedig terjesztése ügyében elmaradhatatlanul következni fognak. – S ha ezekkel egybefüggőleg még ama jótékony intézkedést is megalapítottunk tudjuk, miszerint a magyar ifúságnak kedvező alkalom adatik a szavalattan művészeti s tudományos rendszerét megismerhetni, mi által, kivált a színművészeti pályára magukat szentelni akarók, előleges útmutatást, ész-szerű műoktatást szerezhetnek, hogy azután biztosabban léphessenek azon ösvényre, melyet eddig-

40 EGRESSY Gábor, *A színház hajdan és most*, Kelet Népe, 1(1856), I/1–2, 88.

41 *Uo.*, 90.

42 *Uo.*, 89.

43 MÁTRAY Gábor, *A rendszeres szavalattan alaprajza*, Pest, Trattner-Károlyi, 1861.

44 A vizsgára kijelölt költeményeket lásd: *A pestbudai hangászegyleti zenede növendékei nyilvános vizsgálatainak tárgyai*, Pest, Trattner-Károlyi, 1860, 11. *A pestbudai hangászegyleti zenede növendékeinek érdemsorzata* című kiadványban minden tanévben megjelentették, hogy kik és milyen eredménnyel vizsgáltak a szavalati tanszéken.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

elé csak a természeti műöszöntől kalauzoltatva, göröngyös kátyúkban tétovázva, igen hosszú gyakorlat s hánykódás után csak azon igen kevesen fedezhettek fel, kik szerencsések voltak kitűnő lángésszel megajándékozotva a természettől [...].⁴⁵

Az pontosan nem tisztázódik, hogy mihez kezdhetnek azok, akik megszerezték az oklevelet, csak annyi derül ki, hogy a szavalati osztály egyik céljának a színészpályára való felkészítést tartották. Az Egressyvel kapcsolatos forrásokban viszont nem találtam egyetlen olyan utalást sem arra, hogy a Színészeti Tanoda oktatási rendjének kidolgozásakor hagyatkoztak a Zenedében folyó szavalati képzésre, s annak sincs nyoma, hogy Mátray tankönyvét használhatónak vélték volna. Az elhatárolódást még meggyőzőbben mutatja az, hogy azok a tanodába 1865-ben felvett hallgatók, akik korábban a szavalati osztályokba is jártak,⁴⁶ de színészi tapasztalatuk nem volt, kezdőknek számítottak, nem kerültek be a másod- vagy harmadéves évfolyamba, az ott töltött tanulói időt nem számították be nekik, a szavalás cím alatt futó kurzusokat teljesíteniük kellett.

Noha Egressy 1846-os *Színház és nemzet* című írásának egykorú recepcióját nemigen lehet visszanyomozni, későbbi adatok vannak arról, hogy a színházi élet érintettjei (vidéki színészek, színigazgatók, mecénások) nyomon követték a sajtóban megjelent elképzeléseit. Amikor 1860-ban a Nemzeti Színház hatáskörén belül egy szavalati iskolát akartak létrehozni, az intézmény intendánsa, Ráday Gedeon Egressyt kérte fel tanárnak. A színész azt válaszolta, hogy „nem épen nagy kedvvel” csak akkor vállalja a felkérést, ha az alábbiakban tizenkét pontba szedett kéréseit a színházvezetés teljesíti:

1. Legalább egy hónapi szabadság adatnék részemre a végett, hogy Párisba, s onnan Milanoba utazhassam, az azon városokban létező conservatoriumok, illetőleg drámai iskolák megtekintése, és tanrendszereik tanulmányozása végett.
2. E czélből útlevel lenne számomra kieszközlendő, s útiköltségül száz arany kézbesítendő; továbbá ajánló levél a magyar kormánytól a francia belügyminiszterhez.
3. Visszaérkezésem után egy hét mulva a szavalati iskolát multhatatlanul megnyitnám.
4. Hetenkint 5–6 tanórát adnék, tetszésem szerinti beosztással.
5. Egy óra tandija: az első évben egy arany, a másodikban egy és fél, a harmadikban kettő.
6. A tandij félhavonként utólagosan lenne fizetendő.
7. A növendékek száma, a párisi rendszer nyomán, és arány szerint lenne meghatározandó.

45 MÁTRAY GÁBOR, *Két beszéde a szavalat-tanszak ügyében (Különnyomat az említett zenede 1860-ki évkönyvéből)*, Pest, Trattner-Károlyi, 1861, 3.

46 A tanodába 1865-ben felvett hallgatók közül Vahot Mária, Hubenay Ida és Tóth József egy évig, Gózon Ida három évig volt a zenede szavalati tanszékének hallgatója. Vö. *A' pestbudai hangászegyleti zenede növendékei nyilvános vizsgálatainak tárgyai*, Pest, Trattner-Károlyi, 1860, 11; *A' pestbudai hangászegyesületi zenede növendékeinek érdemsorzata*, Pest, Trattner-Károlyi, 1861, 26; *A' pestbudai hangászegyesületi zenede növendékeinek érdemsorzata*, Pest, Trattner-Károlyi, 1862, 25; *A' pestbudai hangászegyesületi zenede növendékeinek érdemsorzata*, Pest, Trattner-Károlyi, 1863, 24.

8. A növendékek fölvételére, valamint mellőzésére nézve, az én indokolt véleményem lenne tekintetbe veendő.
9. A vizsgálatétel bizonyos határidőhöz kötve nem lenne, azonban az első vizsgálatnak másfél év alatt meg kellene történnie: a többi vizsgálatok pedig 8–10 hónap múlva következének.
10. A tanfolyam három évre terjedne; azonban a növendékek a nemzeti szintpadon már két év múlva alkalmazhatók lennének képességeik és előhaladásuk szerint.
11. A drámai vagy szavalati iskola a Nemzeti színház minden kellékeit használhatná.
12. A növendékek képzéséhez szükséges eszközökről és módokról az igazgatóság gondoskodnék, az én előterjesztéseim nyomán.⁴⁷

A szavalati iskolát nem hozták létre, s mivel Ráday válaszát nem ismerjük, nem tudom, hogy a terv megghiúsulásában Egressy feltételei mekkora szerepet játszottak. De ebben a kontextusban sokkal fontosabb annak körülménye, hogy mennyire kötődik ez a program a színész múltbeli és jövőbeli elképzeléseihez. E levélrészlet szerint Egressy tizenöt évvel az 1846-os *Színház és nemzet* című cikke után is úgy gondolta, hogy Magyarországon nincs olyan szakmabeli ember, aki külföldi minták tanulmányozása nélkül kellő ismerettel rendelkezne ahhoz, hogy egy színésziskola tanrendjét összeállítsa. (Innen nézve szinte biztos, hogy 1846-ban emiatt tárgyalta az oktatás mikéntjét rendkívül szüksézávan.) Pedig ő maga ekkorra már az önképzés minden elérhető formájának birtokában volt. Az 1840-es évek elejétől publikált színészetelméleti írásokat, saját költségén elutazott Bécsbe (1837, 1838) és Párizsba (1843), hogy az Európa-szerte ismert színészek játékát tanulmányozza, s bécsi útjától kezdve igyekezett nyomon követni az egykorú német nyelvű dramaturgiai és színészetelméleti irodalmat.⁴⁸ Vagyis 1860-ra a szakmai körökben már biztosan köztudott volt róla, hogy gyakorlati és elméleti felkészültsége megkérdőjelezhetetlen; eleve úgy tűnik, hogy másik színész neve fel sem merült e tanári állás kapcsán. Az, hogy Egressy annyira ragaszkodott egy külföldi tanulmányúthoz, nyilván nem kishitűség volt részéről, hanem sokkal inkább annak a jele, hogy az első perctől kezdve úgy vélte: az intézményes színészképzés képes lesz a szakszerűsödés útjára terelni a színészetet, s ezt az oktatási rend kialakításakor a színésztanároknak feltétlenül szem előtt kell tartani. (Azt vallotta, hogy a Nemzeti Színház berkein belüli fejlődés mintakövetésre sarkallja a vidéki színjátszást.) Az idegen nyelvű színészeti könyvek alapján az 1860-as évek elejére már tisztában lehetett vele, hogy a cél érdekében hozzávetőlegesen milyen szakmai tárgyak oktatására lenne szükség, de valószínűleg arra nézve nem talált fogódzót, hogy ezeket milyen évi bontásban kellene tanítani, s a tanrendben milyen arányban kellene megosztani az elméleti és a gyakorlati órák számát. Hogy a nagy múltú színházkultúrával bíró városok színésziskoláinak felkeresését valóban komolyan gondolta, s hogy az elképzelése tényleg a szakmai elhivatottságából, a színészet jövőjéért aggódó és fáradozó színésznőjéből

47 Egressy Gábor Méltóságos Gróf Ráday Gedeon Urnak az országos nemzeti Színház intendánsának (Pest, 1861. márc. 26.) = *A Nemzeti Színház levelesládájából*, közli REXA Dezső, ItK, 42(1932), 193.

48 [EGRESSY Gábor], *Levéltöredék vége*, Honművész, 5(1837)/50 (jún. 22.), 397–398.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

eredt, azt leginkább az bizonyítja, hogy 1861-ben nagyobbik fiát önköltségen Párizsba küldte. Egressy Ákos így emlékszik erre:

A mult század hatvanas éveinek elején, atyám, a magyar színészeti iskola létrehozásán buzgálkodott. Az osztrák hadseregből, hol mint besorozott 1848–1849-diki honvéd, a 9-dik huszárezredben, már mint főhadnagy szolgáltam, e rangom odahagyásával, hazajönnöm késztetett. Mint volt-színészt, ki már 1853-ban, mint a Nemzeti Színház szerződött tagja, apró szerepekben tuestem a szinpadí kísérleteken, tapasztalás céljából, külföldre küldött: német-, francia- olasz országba. – Utiköltségül, gyors elhatározással, néhány vidéki vendégszereplése egész jövedelmét átadta nekem. – A külföldi nagyobb színházak látogatása mellett lelkemre kötötte, hogy azon színészeti iskoláinak berendezéséről is szerezzek tapasztalatokat s ezekről számoljak be neki. Ez utamban: német-francia országon keresztül, Turinba jutottam, mely azidőben tömve volt hövérü magyar menekültekkel [...].⁴⁹

A történetnek nyoma van Egressy Ákos 1861 márciusában apjához írott levelében is – ebből tudjuk, hogy a feladatot nem sikerült végrehajtani: „Párizsban sokat jártam a színészi oskola után, – végre meg is találtam, hanem bebocsáttatást ismerős nélkül nem nyerhettem; – megígérte azonban egy vásárhelyi nevü orvos-tudor, hogy keresni fog valakit ismerősei közt, – a ki által magát majd bevezetheti, s engem részletesen tudósítand, – mint én aztán azonnal édes apámat is értesíteni fogom.”⁵⁰ (Egressy Ákos 1909-ben Rakodczay Pálnak írott levelében már másként emlékezett erre a mozzanatra, sikeresnek nevezte a párizsi utazását: „Párisban látogattam a színházakat s innen küldtem Atyámnak tervezeteket a francia színésziskola felől”.⁵¹) Az itáliai ismeretgyűjtésről még ennél is kevesebb információt találunk. Egressy Ákos nem sokkal a megérkezése után a következőket írta apjának: „mihelyt a milánói Conservatorium megnyílik, – azonnal fogom Árpádot értesíteni”.⁵² Az OSZK Kézirattárának Levelestárába került családi levelezésben nem maradt fenn olyan levél, amelyet Egressy Ákos az öccséhez írt, de az 1863 októberéig apjának küldött leveleiből úgy tűnik, hogy sokkal inkább az itáliai magyar légiónagy úgycél volt elfoglalva, mint a színházi tapasztalatszerzéssel.

Egressy szakmai érdemeinek elismerését kell látnunk azokban a Radnótfáy Sámuelnek írott leveleiben, amelyekben a színésziskola kapcsán a ráháruló feladatokról esik szó. 1864-ben már biztos volt egy intézményes keretek között működő iskola közeli megnyitása; 1863 májusában Ferenc József az intézmény felállítását sürgető hattagú választmányt (Eötvös József, Károly Lajos, Karácsonyi Guidó, Radnótfáy Sámuel, Révay Simon, Vezerle János) biztosította anyagi támogatásáról.⁵³ Főigazgatónak Festetics Leót,

49 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1909. ápr. 15.), RAKODCZAY Pál *leveles ládája: Színészet*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1484, I.

50 Egressy Ákos Egressy Gábornak (Turin, 1861. márc. 29.), OSZK Kt., Levelestár.

51 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1909. júl. 15.), RAKODCZAY Pál *leveles ládája: Színészet*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1484, I.

52 Egressy Ákos Egressy Gábornak (Turin, 1861. márc. 29.), OSZK Kt., Levelestár.

53 NÁRAY, *i. m.*, 9; FÜLÖP, *i. m.*, 387.

aligazgatónak Gyulai Pált nevezték ki, a tanoda megszervezése és az alapszabály kidolgozása az ő feladatuk volt.⁵⁴ Noha Egressy nevét az alapelvek lefektetésekor nem szokták említeni, a Radnótfáynak írott leveleiből, a hallgatóknak szánt házirendből, valamint az 1846-os cikkében tárgyaltak és az alapszabály egyes pontjainak összevetéséből egyértelműen kiderül, hogy a munkában neki is főszerepe volt. 1863. december 24-én a következőket írta Radnótfáy Sámuelnek: „Ismételve kérem, hogy a Színházi oskolának általam készített alaprajzát szíveskedjék nekem visszaküldeni.”⁵⁵ Vagyis úgy tűnik, amint megszületett a határozat arról, hogy uralkodói támogatással lehetőség van egy színészképezde felállítására, Egressy tervezetet nyújtott be a felelős választmányhoz. Ezek után minden bizonnyal a szakmai tekintélye jogosította fel arra, hogy Radnótfáytól szabadkezet kérjen a tanítási elvek kidolgozásában.⁵⁶ (Ezt a levélrészletet a bevezetésben, Csillag Ilona tanulmánya kapcsán idéztem.)

A tanítás 1865. január 2-án kezdődött az Újvilág utcában egy háromszobás bérelt lakásban. Az alapszabály kimondja, hogy a tanoda a Nemzeti Színház „kiegészítő részét” képezi, az igazgatók mellett a színház vezetősége is beleszólhat a működésébe. Feladata, hogy a Nemzeti Színház számára „mind a drámai, mind az operai szakban úgy elméletileg, mint gyakorlatilag színészeket és színésznőket” képezzen.⁵⁷ A növendékekre vonatkozó házirend összeállítója Egressy Gábor volt. Igaz, a háromoldalas, Herz János nyomdájában készült közleményen nincs rajta a szerző neve, az OSZK Kézirattárában lévő Egressy-kéziratok között viszont fennmaradt egy olyan példány, amelyre a színész saját kezűleg feljegyezte, hogy „Irta: Egressy Gábor”.⁵⁸ A házirendből tudjuk, hogy a tanév január 2-ától december végéig tartott,⁵⁹ a szünidő június 15-étől július végéig volt; vasárnapokon, ünnepnapokon és a Nemzeti Színház normanapjain nem tanítottak. A rendszabályzat harmadik pontjából kiderül, hogy a bérleményben építettek egy házi színpadot, Egressy ugyanis kikötötte, hogy a tanár jóváhagyása nélkül nem szabad a tanoda színpadára lépni.⁶⁰ (Egressy Ákos egyik visszaemlékező leveléből szintén tudható, hogy volt házi színpad.⁶¹) A képzést három évben határozták meg, s az első években ingyenesen folyt az oktatás. A tehetséges másod- és harmadéves férfi növendékek évi kétszáz forint ösztöndíjat kaptak. A prózai színész szakon tanított Gyulai Pál, Egressy Gábor és Szigeti József.⁶² Fizetése egészen biztos, hogy mindnyájuknak volt, a

54 Uo.

55 Egressy Gábor Radnótfáy Sámuelnek (Pest, 1863. dec. 24.), OSZK Kt., Levelestár.

56 Egressy Gábor Radnótfáy Sámuelnek (Pest, 1864. júl. 21.) = *Egressy Galambos Gábor emléke...*, i. m., 423.

57 PAULAY, i. m., 8–9.

58 [EGRESSY Gábor], *A színészeti tanoda rendszabályai (A növendékek számára)*, 1865, Egressy Gáborra és családjára vonatkozó emlékek, OSZK Kt., Analekta 1243, II, 39. Nánay István Paulay Ede visszaemlékezése alapján idéz ebből a szövegből, s mivel Paulay nem szól arról, hogy ki volt a házirend összeállítója, Egressy szerzőségére eddig nem derült fény.

59 Végül a tanévet 1866 márciusáig meghosszabbították, mivel a színészek szerződtésének napja minden évben április elsejére esett. Vö. PAULAY, i. m., 31.

60 [EGRESSY], *A színészeti tanoda rendszabályai...*, i. m.

61 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1908. jún. 26.), RAKODCZAY Pál *leveles ládája: Színészet*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1484, I.

62 Szigeti József tanárságáról visszaemlékezések alapján röviden írt: NAGY Adrienne, *Szigeti József, a*

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

színésztanárok keresetének összegét illetően viszont van némi pontatlanság a szakirodalomban. T. Szabó Levente az 1860-as évekre vonatkoztatva azt írja, hogy a tanodai képzés igencsak nagy státuszát leginkább az mutatja, hogy a tanárokat az V. fizetési osztályba sorolták.⁶³ Bár a megállapításához nem csatol jegyzetet, nem derül ki, honnan származik ez az adat, mégis úgy tételezem, hogy a következő jövedelmekre gondol: a főigazgató kétezer, az aligazgató és az elméleti tanár ezerötszáz, a drámai tanár ezer forintot keresett. Ezeket a számokat Nánay István állítólag az iskola értesítőiből veszi, de mivel nem jelöli meg, hogy melyik évbéli kiadványokra gondol, s a felsorolást akkor közli, amikor a tanoda első öt évét tárgyalja, azt sejteti, hogy 1865 és 1870 között ez a bérrendszer volt érvényben.⁶⁴ Ráday Gedeon 1866. szeptember 22-én Tóth Józsefnek írott leveléből viszont a következőt lehet tudni: mivel Egressy halálával megüresedett egy színészeti tanári állás, a bizottmány Tóth Józsefet nevezte ki a helyére évi ötszáz forintos fizetéssel.⁶⁵ Vagyis a színésztanári állásban lévők 1865–1866-ban aligha kaptak többet ötszáz forintnál. Paulay Ede visszaemlékezése szerint az előbb felsorolt fizetésekről csak 1869 novemberében határoztak.⁶⁶

A tanodával kapcsolatban eddig ismertetett tényezők már sejtethetik, hogy Egressy *Színház és nemzet* című cikkét (ennek módosított és kiegészített változatát nyújthatta be tervezetként 1863-ban) mintegy útmutatóként használták a Színészeti Tanoda működési elveinek kidolgozásakor, de ha nem lenne elég meggyőző, hogy valószínűleg az ő javaslatait tartották szem előtt akkor, amikor úgy döntöttek, hogy az oktatás egyelőre egy bérelt helyiségben folyjon, hogy építeni kell egy házi színpadot, hogy a képzés ne legyen költségtérítéses, hogy a tanárok kapjanak fizetést, akkor a növendékekre és az oktatásra vonatkozó feltételek bizonyára eloszlatják majd a kételyeket. Az alapszabály szerint a jelentkezőkkel szemben az alábbi elvárásaik voltak:

- a) Nőnél legalább 15, férfínál legalább 18 éves életkor.
- b) Szinpadi jó alak.
- c) Csengő, hibátlan, tiszta szókiejtés a drámai [...] szakhoz.
- d) Jó magaviselet és erkölcsi bizonyítvány.
- e) Annyi iskolai készülségről való bizonyítvány, mennyit 16–18 éves korban mindenkivel méltán megvárhatni.
- f) Szülői vagy gyámnoki beleegyezés.⁶⁷

Ha ezt a részletet összehasonlítjuk az Egressy 1846-os írásából korábban idézett passzussal, akkor azt látjuk, hogy az elvárt életkor kivételével és egy kissé szabatosabb megfogalmazásban ugyanazokat az elveket sorolták fel, mint amelyeket a színész húsz évvel azelőtt. De ugyanezt tapasztalhatjuk akkor is, amikor a tanoda tanórái-

színész, Színháztudományi Szemle, 1985, 51–54.

63 T. SZABÓ, *Milyen nyelven beszél...*, i. m., 245.

64 NÁNAV, i. m., 35.

65 Ráday Gedeon Tóth Józsefnek (Pest, 1866. szept. 22.), OSZK Kt., Levelestár.

66 PAULAY, i. m., 33.

67 Uo., 11.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

ról tájékozódunk. Emlékeztetőként: Egressy azt írta, hogy „a színészettel közvetlen egybefüggő iskolai tanulmányok” a következők: „nyelvtan, aethetica, lélektan, szónoklat, történet, dramaturgiai ismeretek”.⁶⁸ Az 1865-ben a sajtóban is közzétett hivatalos tanrend szerint a prózai színész szak első osztályában tanítottak többek között magyar nyelvet, esztétikát, lélektant; a második osztályban „a magyar történelemből a különböző korszakok jellemzése s a jelesebb magyar színműveknek alapul szolgáló történelmi események magyarázatát”; a harmadik osztályban „a világtörténelemből a főbb korszakok jellemzése, s a legkitűnőbb színműveknek alapul szolgáló történelmi események magyarázatát”.⁶⁹ Az ilyen szintű egyezések nem lehetnek véletlenek, s még ha nem is zárhatjuk ki, hogy az idő előrehaladtával a többi érdekelt számára is egyre nyilvánvalóbbá válhatott, hogy milyen tényezőket kell figyelembe venni egy színészképző intézmény létrehozásakor, Egressy elsődleges szerepét akkor sem lehet vitatni.

A prózai színész osztály első hallgatói

1865-ben huszonnégy hallgatót vettek fel, tizenhat nőt és nyolc férfit.⁷⁰ Mivel a Színház- és Filmművészeti Egyetem hallgatói adatbázisa alapján 1866-tól napjainkig végigkövethető a végzetek névsora, tudjuk, hogy végül tizenöten szereztek oklevelet.⁷¹ 1866-ban Dráguss Károly, Egressy Ákos és Egressy Árpád végzett; 1867-ben Gózon Ida és Megyeri Emília; 1868-ban Adamovits Matild, Batta Jozéfa, Bogdanovics Krisztina (Beksics Gusztávné), Dulka Sarolta, Eichner Anna (Szakáll Antalné), Hubenay Ida, Jeney Kornélia, Tolnai Mária, Udvarhelyi Lajos és Vahot Mária. Az oklevelet nem szerző kilenc hallgató (Budai Júlia, Metszősi Paulina, Mojsisovics Lajos, Muzits Eliza, Tamáspolszky Gyula, Tóth Jenő, Tóth József, Tóth Karolina, Vas Amália) közül Budai Júliáról, Tóth Jenőről, Tóth Józsefről és Vas Amáliáról tudható, hogy miért nem járták ki a tanodát. Budai Júlia 1865-ben,⁷² Vas Amália pedig 1866-ban meghalt.⁷³ Tóth József 1866. március 27-én bejelentette Egressynek, hogy „nem is szándékozom színész lenni és hogy már tetteleg más pályára is (nevelői vagy ügyvédi) léptem [...]”.⁷⁴ Egressy Gábor Festetics Leóhoz írott levele szerint Tóth Jenő pedig egyszer rendetlen viselkedésével megzavart egy tanórát, majd 1865 júniusában összetűzésbe került Egressy Árpáddal a tanodában. Kihágás miatt a tanári kar vizsgálatot rendelt el ellene, s bár ennek kime-

68 EGRESSY, *Színház és nemzet IV, i. m.*, 398.

69 Koszorú, 3(1865)/2 (jan. 8.), 44–45.

70 A hallgatók számát illetően azt a kéziratos forrást tartom mérvadónak, amely az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben *A Drámai szakmára választott növendékek névsora* címmel fennmaradt. Vö. OSZMI, 56. 2511. Ugyanezt a névsort közli: *Zenészeti Lapok*, 5(1865)/15 (jan. 12.), 117. Mivel Paulay Ede tanéves bontásban adja közre a hallgatók listáját, nála az 1865/1866. tanévnél huszonnyolc név szerepel. Vö. PAULAY, *i. m.*, 16.

71 [Http://www.filmacademy.hu/hu/hallgatok-hok/hallgatoi-adatbazis](http://www.filmacademy.hu/hu/hallgatok-hok/hallgatoi-adatbazis) (2013.10.25).

72 Jeney Kornélia Egressy Gábornak (Pest, 1865. aug. 6.), OSZK Kt., Levelestár.

73 PAULAY, *i. m.*, 30.

74 Ifj. Tóth József Egressy Gábornak (Pest, 1866. márc. 27.), OSZK Kt., Levelestár.

netelét nem ismerjük, a házirend szabálysértésre vonatkozó pontja („Ki [...] a leczkéken illetlenül viseli magát, beszélgetés vagy zaj által zavarja társai figyelmét, a tanárok [...] iránt tiszteletlenséget vagy engedetlenséget tanusít, a körülmények szerint büntetettik, sőt, ha a kihágás nagyobb, a tanodából tüstént kitiltatik”⁷⁵) alapján sejthető, hogy őt a rossz magaviselete miatt eltanácsolták.⁷⁶ A szigorú házirend betartásával (a tanóróról csak orvosi igazolás ellenében lehet hiányozni, a foglalkozásokról nem szabad késni, óráról órára fel kell készülni) egyébként többen is hadilábon álltak. Amikor Egressy 1865 augusztusában, a második félév kezdetekor Gräfenbergben volt, Ákos fia a következőkről értesítette:

Az iskola megnyitott. Az első nap, – Gyulai óráján, – rajtunk kívül más tanuló nem volt jelen. A második leczkén, tegnap, már megjelentek Drágus, Udvarhelyi és Tamáspolszky; de a többiek még a mai órán sem voltak jelen Szigligetinél még csak egy leczkén volt; a gróf ur maga vezette őt a tanodába, s mint ideiglenes tanítót [Egressyt helyettesítette] mutatta be. E leczkén Othellót olvastuk fel, miközben Szigligeti rövid megjegyzéseket tett, a darab meséjére, s a szerepek jellemzésére vonatkozólag; holnapra hagyta föl a darabról bővebben írunk, vagy beszélünk. A nők, – mint sejtem, – eléggé készültek, mind a szerepekre, mind a költeményekre, – kevésbbé a férfiak, legkevesbbé pedig Udvarhelyi és Tamáspolszky.⁷⁷

Noha a hallgatók előéletének (társadalmi hovatartozás, iskolai végzettség stb.) felderítése nem ennek a tanulmánynak a tárgya, annyit a tanrend miatt mégis érdemes tisztázni, hogy milyen szempontokat vehettek figyelembe akkor, amikor az egyes évfolyamokba besorolták őket. Erről ugyanis a tanoda alapszabályait módosító kiegészítésben röviden csak ennyit írnak: „A 2-ik és 3-ik osztályba, a színészetnél már működött, vagy más tanintézetekben képzett egyének választottak”.⁷⁸ Ennek felfejtése leginkább azon érintettek esetében lehetséges – még ha csak egy lexikonbeli szócikk áll is rendelkezésünkre –, akik évekig színészként, színésznőként dolgoztak, s nevüket a színháztörténet valamilyen módon megőrizte. A legtöbbet az egyéves képzésben résztvevőkről tudjuk.

Dráguss Károly huszonhat évesen lett a tanoda hallgatója, de már 1859-től vidéki színészként, színigazgatóként működött. Az Egressy Gáborhoz írott levelei szerint 1862-ben Esztergomban, majd Szombathelyen, 1863-ban Nyitrán volt a társulatával, s amennyire a pesti vezető színész vidéki vendégszereplésekre hívó leveleinek hinni lehet, igyekezett színvonalas együtteseket fenntartani. Nem pusztán ismerte Egressy vidéki fellépésekre vitt repertoárját, de legtöbbször azok szerepkönyvével is rendelkezett.⁷⁹ (Ez a vidéki színigazgatók között ritkaságszámba ment, különösen Egressy

75 [EGRESSY], *A színészeti tanoda rendszabályai...*, i. m.

76 Erről: Egressy Gábor Festetics Leónak (Pest, 1865. jún. 18.), OSZMI 53. 6231.

77 Egressy Ákos Egressy Gábornak (Pest, 1865. aug. 3.), OSZK Kt., Levelestár.

78 PAULAY, i. m., 30.

79 Vonatkozó levelek: Dráguss Károly Egressy Gábornak (Esztergom, 1862. ápr. 10.; Szombathely, 1862. júl. 30.; aug. 5.; aug. 19.; Nyitra, 1863. máj. 30.; jún. 4.), OSZK Kt., Levelestár.

kedvelt Shakespeare-drámái esetében.) Úgy tűnik, őt a szakmai fejlődés motiválta a tanodába jelentkezéskor; az oklevél megszerzése után Kolozsvárra szerződött.⁸⁰

Egressy Gábor két fia esetében nem lehet ilyen egyértelmű választ adni. Az apa által a család semmirekellőjeként emlegetett Árpád tizenéves korától kicsapongó volt, különféle munkái voltak, mire színész lett; Ákos pedig a szabadságharcban való részvétele miatt tizenhét évesen elkerült otthonról, kényszersorozással Itáliába küldték, csak 1860-ban tért haza. Miskolcon mindketten elvégezték az alsóbb gimnáziumi osztályokat, 1848-ban Ákos honvéd lett, Árpád a szegedi katonai iskolába járt, de mivel a szemét egy iskolatársa szuronyvívás közben megsebezte, „tétlenül kellett vesztegelnie az egész szabadságharc ideje alatt”.⁸¹ 1851-ben Szőnyi Pál magán nevelőintézetében tanult. Később dolgozott gyakornokként az óbudai hajógyárban, Guth Vince asztalos mellett inasként, végül 1861-ben vándorszínésznek állt.⁸² Jobb társulatoknál működött (Szuper Károly, Philippovits István), majd a Nemzeti Színházhoz került segédszínésznek. A tanoda indulásakor huszonkilenc éves volt, bátyja pedig harminchárom.

Számukra láthatólag két szempontból is jó lehetőséget biztosított a tanoda megnyitása. Egyfelől felsőbb gimnáziumi tanulmányok híján nem járhattak volna egyetemre, nem valószínű, hogy el tudtak volna helyezkedni más, tisztos megélhetést biztosító értelmiségi pályán. Másfelől mivel apjuk színészi dolgaiban állandóan segíteniük kellett, s volt színészi tapasztalatuk, megismerték a szakmában rejlő lehetőségeket (Egressy Ákos 1838-ban gyerekszínészként fellépett a Pesti Magyar Színházban,⁸³ majd amikor 1853-ban egy évi szabadságra hazatérhetett Itáliából, ismét a Nemzeti Színház szerződte kisebb szerelmes szerepekre⁸⁴), de ami ennél is fontosabb: az évek alatt olyan szakmai tudás birtokosává váltak, hogy a tanoda rugalmasnak mondható képzési rendszerében gyorsan szerezhettek államilag elismert felsőfokú végzettséget. (Természetesen pályaválasztásukban az a szellemi környezet sem lehetett mellékes, amelyben felnőttek: apjuk mellett minden közeli rokonuk művész volt.) Sőt esetükben az is vonzó lehetett, hogy a szorgalmas másod- és harmadéves férfi növendékek évi kétszáz forintos ösztöndíjat kaptak,⁸⁵ s végzés után három évig színészként alkalmazták őket a Nemzeti Színháznál (az ösztöndíj miatt ez kötelező volt). Kezdő fizetésük nyolcszáz forint volt, s ezt évente kétszáz forinttal emelték.⁸⁶ (Egressy Gábor vezető színészként 1863-ban már évi 2515 pengőforintot keresett.) Azt persze nem állítom, hogy amennyiben a középfokú tanulmányaik másként alakulnak, nem választják ezt a pályát, de ezt azért nehéz határozottan állítani, mert akárhányszor csak színészeti dolgokban részt kellett venniük, az apai kényszer, ráhatás mindig jelen volt. Egressy Ákos visszaemlékezése szerint öccsét apja szabályosan kényszerítette a színészi pályára: „Öcsémet, Árpádot,

80 PAULAY, *i. m.*, 28.

81 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (1909. jan. 24.), RAKODCZAY Pál *leveles ládája: Színészet*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1484, I.

82 *Uo.*

83 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1909. júl. 15.), *Uo.*

84 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1911. jan. 24.), *Uo.*

85 Egressy Gábor Ballagi Károlynak (Pest, 1865. aug. 25.), OSZMI 53. 3743.

86 PAULAY, *i. m.*, 14.

egész erejével protegálta, úgyszólván: üstökénél fogva, húzta be a Nemzeti Színházhoz, a biztos existenciára; mert tudta, hogy magától sohasem fog odakerülni, – más pálya pedig nincs számára...”⁸⁷ Árpád 1869-ben bekövetkezett haláláig a Nemzeti Színháznál játszott, Ákos viszont összetűzésbe került a színház vezetésével, az előírások ellenére nem maradt három évig a társulatnál, vidékre szerződött.⁸⁸

A kétéves képzésben részt vevő Megyeri Emília és Gózon Ida neve ugyan nem szerepel a színházművészeti lexikonokban, de szórt adat van arról, hogy Megyeri Emília 1862-ben Szabó József és Philippovits István társulatában játszott.⁸⁹ Gózon Ida pedig valószínűleg annak a színészcsaládnak volt a tagja, amelyből a vidéki színészként ismert Gózon Antal és Imre származott. Ő a tanoda elvégzése után vidéki társulathoz szerződött, s bár arról egyelőre nem tudok, hogy 1865 előtt színpadra lépett-e, ezt mindössze abból lehet feltételezni, hogy máskülönben nemigen került volna a színpadi gyakorlatl rendelkező Megyeri Emíliával egy évfolyamba.

Az 1868-ban végzett hallgatók közül Adamovits Matildról, Eichner Annáról, Bogdanovics Krisztináról,⁹⁰ Dulka Saroltáról, Hubenay Idáról és Udvarhelyi Lajosról tudjuk, hogy színészi pályára léptek, s mielőtt beiratkoztak a tanodába, nem volt színészi tapasztalatuk. Eichner Anna 1867 decemberében mutatkozott be a nagyközönség előtt a budai Népszínházban, Rákosi Jenő *V. László király* című drámájában. A tanoda elvégzése után Aradra szerződött.⁹¹ Bogdanovics Krisztina a színészi oklevél megszerzése után, 1868-ban a Nemzeti Színház társulatának tagja lett.⁹² Első fellépése ugyanabban az évben volt Roderich Benedix *Gyöngéd rokonok* (ford. Radnótfáy Sámuel) című vígjátékában. Amikor 1873-ban férjhez ment Beksics Gusztávhoz, felhagyott a színészetrel, s a továbbiakban színműírással foglalkozott.⁹³ Dulka Sarolta 1868-ban szintén a Nemzeti Színház színésznője lett.⁹⁴ Hubenay Ida vidékre került, Udvarhelyi Lajos korai haláláig (Paulay adatai szerint valamikor 1868 és 1874 között halt meg) a Nemzeti Színház színésze volt. A többi, hároméves képzésben részt vevő nevét nem őrzik a színház-történeti lexikonok (ha később nevet változtattak volna, vagy az asszonynevük szerint találjuk meg a róluk szóló szócikket, az általunk ismert név akkor is szerepelne az

87 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1907. dec. 22.), RAKODCZAY Pál *leveles ládája: Színészet*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1484, I.

88 Az 1867 és 1877 közötti vidéki fellépéseiről lásd az édesanyjának, Szentpétery Zsuzsannának írott leveleit. OSZK Kt., Levelestár. (A levelek az Egressy Ákos Egressy Gábornéhoz című palliumban találhatóak.)

89 REIZNER János, *Szeged története*, III, Szeged, Szeged Szab. Kir. Város Közönsége, 1900, 388.

90 Paulay összesítésében Bogdanovics Krisztina neve nem szerepel azok között, akik vidéki társulathoz szerződtek a tanoda elvégzése után. Vö. PAULAY, *i. m.*, 28.

91 *Magyar színművészeti lexikon*, szerk. SCHÖPFLIN Aladár, I, Bp., Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1929, 164–165.

92 Bogdanovics Krisztina a Nemzeti Színház nyári szüneteiben vidéki vendégszerepléseket vállalt, Egressy Ákos Szilágysomlyón fellépett vele 1871-ben. Egressy Ákos Szentpétery Zsuzsannának (Nagyvárad, 1871. szept. 12.), OSZK Kt., Levelestár. (A levél az Egressy Ákos Egressy Gábornéhoz című palliumban található.)

93 *Magyar színművészeti...*, *i. m.*, 155.

94 *Uo.*, 380.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

ábécé-sorrendben). Paulay összesítése szerint a tanoda elvégzése után nem szerződött el színésznőnek Batta Józefa, Jeney Kornélia, Tolnai Mária és Vahot Mária.⁹⁵

Összességében tehát úgy tűnik, egy év elvégzésével azok kaphattak oklevelet, akiknek többéves színészi tapasztalatuk volt, s már gyakorló színészként működtek. Két-éves képzésre az járhatott, aki színházi környezetből érkezett, s játszott már színpadon, a hároméves képzés pedig azokra vonatkozott, akiknek nem volt semmiféle szakmai előismerete, s akik kezdőként jelentkeztek a tanodába.

Egressy Gábor leült a tanári asztalhoz

A sajtóban közzétett tanrend szerint Egressy minden héten heti négy órában a következő tárgyakat tanította: az első osztályban a kiejtés szabályozását, felolvasást, beszéd- és hanggyakorlatokat, szavalatot, arc- és tagjáték elemeit, „melyekhez az első félévben műpróza és költemények használatnak, később szerepek”; a második évfolyamosoknak Szigeti Józseffel megosztva a színművészet elméletét és gyakorlatát; a harmadikosoknak pedig a betanult színművek színpadi eljátszását, valamint jelmeztant és egyéni álcát.⁹⁶ Hogy mindezt a gyakorlatban hogy valósította meg, azt a tanodai előadásjegyzetei, az 1865. február 20. és március 25. közötti, valamint az augusztus első két hetére érvényes, általa összeállított tanrendek⁹⁷ alapján lehet valamennyire rekonstruálni. Mivel az órarendek az első évnek csak egy nagyon rövid időszakába engednek bepillantást, s vázaltszerűen, többnyire címszavakban tartalmazzák az Egressy által tartott foglalkozások anyagát, mindössze arra van lehetőség, hogy a tanoda mindennapi életének egy kis szeletét bemutassam. (E forrásokban arról alig van adat, hogy a többi tanár óráján mi történt.) Az első időszakban hétfőtől szombatig volt tanítás, az augusztusban kezdődő második félévben már csak egy héten háromszor. Az első másfél évben a hallgatóknak nem volt tankönyvük; Nánay István tévesen állítja, hogy a tanodában először az Egressy által írt *A színészet könyvéből* tanítottak. Ez a tankönyv 1864 és 1866 között íródott, csak Egressy halála után jelent meg, a sajtó alá rendezési munkálatokat már Egressy Ákos fejezte be.⁹⁸ A színész kéziratban lévő előadásjegyzeteiből oktatott, s a hallgatók valószínűleg szóbeli előadása közben egyénileg rögzítették a hallottakat. Az Egressy-jegyzetek az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben három

95 Vahot Máriáról annyit lehet tudni, hogy apja, Vahot Imre kapcsolati hálóját kihasználva 1877-ben vállalkozást akart indítani Pesten. Vö. DEMMEL József, *Az irodalom (szociális) hálója: Közelítések Vahot Imréhez*, *Sic Itur ad Astra*, 59(2009), 264.

96 Koszorú, 3(1865)/2 (jan. 8.), 44–45; Zenészet Lapok, 5(1865)/15 (jan. 12.), 117; http://www.fidelio.hu/zeneszetilapok/view.asp?p=l_1864_0117.jpg (2012.12.13).

97 Az 1865. febr. 20. és márc. 25. közötti tanrend az Egressy Gábor *A színészetéről* című kötetes kézirat utolsó, számozatlan oldalán található. OSZMI 72.2; az 1865. augusztusit pedig lásd: SOMLÓ Sándor, *A magyar színészoktatás múltjából*, Budapesti Szemle, 1915, 305.

98 SZALISZNYÓ Lilla, „Nem volna jó a Kisfaludy-Társaság kérdésére felelnünk?": *A Shakespeare-t játszó és tanító Egressy Gábor = Médiumok, történetek, használatok: Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*, szerk. PUSZTAI Bertalan, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2012, 115–116.

különböző kézirati tételt képeznek. Két kötetes kézirat van: az első kötet vignettáján *A színészetről* cím szerepel, a második cím nélküli (erre a továbbiakban az OSZMI katalógusában szereplő cím szerint [*Egressy Gábor szinitanodai előadásai*] hivatkozom), a harmadik kézirattípust pedig különálló lapok alkotják, ezt *Egressy Gábor szinitanodai előadása retorikából* címmel iktatták.⁹⁹ Az előadásjegyzetek és *A színészet könyve* között természetesen vannak tematikai átfedések, de a kötetes kéziratokban szereplő szöveg nem a tankönyv kijegyzetelt változata.

Noha a különböző évfolyamos nők és férfiak hétről hétre általában ugyanazokból a színdarabokból készültek, a tanítás rendjét nem úgy kell elképzelnünk, hogy Egressy egyik héten a nőknek, másik héten a férfiaknak adta le ugyanazt a tananyagot. Eleve a nemek évfolyamos eloszlásában volt némi féloldalasság: egyéves képzésre csak férfi növendékek jártak. Mivel azokról a diákokról, akik nem járták ki a tanodát, nem lehet tudni, hogy melyik évfolyamba kerültek a beiratkozáskor, esetenként nemigen lehet eligazodni azon, hogy bizonyos foglalkozásokon a tananyag természete vagy az alacsony létszám miatt vonták-e össze az azonos nemű osztályokat. Az Egressy által összeállított tanrendekből úgy tűnik, amikor nem tüntette fel, hogy a kijelölt foglalkozás melyik osztályos hallgatókra vonatkozik, akkor azok nemek szerinti bontásban össznépi órák voltak.

Hároméves képzésben nők és férfiak egyaránt tanultak. Volt olyan hét, hogy a nőknek könyv nélkül kellett tudni Vörösmarty Mihály *A szent ember* és Arany János *Ágnes asszony* című művét, volt olyan, amikor memoriternek egyszerre feladta Vörösmartytól a *Hubenaynét*, a *Madárhangokat*, a *Csongor és Tündéből* az Éj monológját, valamint Victor Hugo Szász Károly fordításában megjelent *Madárfészek a templomban* című versét.

99 Mivel Egressy jobb keze 1864-ben egy szélütés következtében hónapokra lebénult, az előadásjegyzetek fiai kézírásában maradtak fenn. Hogy az összeállításuk pontosan hogyan történt, azt a kéziratok alapján nem lehet visszanyomozni, de valószínűsíthető, hogy eleinte Egressy korábban készült jegyzeteit másolták le, később pedig diktálás útján írták a fejezeteket. A fejezetek többsége azokkal az Egressy-tanulmányokkal mutat rokonságot, amelyeket Egressy Ákos 1889-ben *A színészet iskolája* címmel sajtó alá rendezett – e cikkek egy része 1860-ban az Egressy által szerkesztett Magyar Színházi Lapban már megjelent. Bár utólagos javítások és idegen kéz nyomai mindkét kéziratos korpuszban felfedezhetők, a kötetek összességében jól olvashatók. Egressy utólagosan korrektúrázta a szövegeket (többnyire húzott belőlük), a ceruzás (grafit és piros) áthúzások tőle származnak. A fekete kartonborítású, 25×20 cm-es első kötet belső címlapján a következő olvasható: *A színészet könyvéből 1865. Tanulmány a M. színészeti tanodában*. A cím félrevezető, nem az 1866-ban megjelent *A színészet könyve* párdarabjáról vagy egyik kéziratos változatáról van szó. E kötet 220 lap, de csak a 175.-ig van számozva, s látszik, hogy néhány lapot kivágtak belőle. Tartalmi felépítése a következő: 1–175: *Általános rész* (a tanoda elméleti óráihoz kapcsolódó tananyag); 177–180: cím nélküli egység, értekezés az akcentusról, a mondatrészek szerepéről és a mondattípusokról; 181–182: versek: Petőfi Sándor: *Barátimhoz*; Fűtty; Szász Károly: *Hogy hordja a szél a havat!*; 183–207: *Széptani jegyzetek*; 208–215: *Költészetten Gyulai*; 216–218: versek: Petőfi Sándor: *Ambrus gazda*; *Ebéd után*; *Kedves vendégek*; *A tintásüveg*; *Vizet iszom*; 220: *Tanrend*. A második, szintén fekete kartonborítású, 28,7×23 cm-es, cím nélküli kötetnek rendhagyó szövegelrendezése van: szöveg a napló mindkét felében kezdődik, egyik oldalon a színészetelméleti leckék folytatását találjuk, a másikon pedig dramaturgiai jegyzeteket. A kétoldali szövegvezetés nem egyidejűleg indult, s bár azt nem lehet megmondani, hogy melyik szövegegység keletkezett korábban, abból, hogy a színészetelméleti leckék után angol nyelvtanulásra utaló jegyzetek születtek, úgy tűnik, a helykihasználás vezetett a szokatlan szövegelrendezéshez.

S ezeken a heteken olvasópróbájuk is volt: 1865 februárjában és márciusában Vörösmarty *Árpád ébredése*, Shakespeare *Szentivánéji álom* és Jean-François Alfred Bayard *A felolvasónő* (ford. Feleki Miklós) című darabjai voltak soron. Az elsőéves férfi növendékeknek ugyanebben az időben egy hét alatt Kölcsey valamelyik szónoklatát kellett óráról órára könyv nélkül felmondani. S náluk még az előbb említett színdarabokon túl Shakespeare *Hamletje* is a tananyagban volt. 1865 augusztusában már minden évfolyam Vörösmarty *Csongor és Tündéjéből* és Shakespeare *Othellójából* készült az olvasópróbákra, szavalati órája akkor éppen csak a női hallgatónak volt: az elsősök a *Szózatot*, a másodikosok Gyulai Páltól *Az álmodó leány* című költeményt szavalták könyv nélkül. A szavalati tananyag az egykorú vagy közel egykorú legnevesebb magyar írók műveiből állt össze. (Gyulai Pál hasonlóan az egykorú irodalomtörténeti tanulmányokat és értekezéseket tartotta mérvadónak az oktatásban. Tanított például Arany János *Széptani jegyzeteiből*,¹⁰⁰ s nyilván saját tanulmányára¹⁰¹ hagyatkozott 1865. március 4-én, amikor a „Bánk bán ismertetése, történelmileg” című órát tartotta.¹⁰²) Az olvasópróbákra kitűzött drámák pedig az *Árpád ébredése* és a *Csongor és Tünde* kivételével leginkább Egressy repertoárjának darabjai voltak. A tanrendek töredékessége miatt azt nem lehet nyomon követni, hogy az egyes darabokat mennyi ideig tanulták, annyi viszont látszik, hogy egy tanév alatt körülbelül nyolc–tíz dráma került sorra. Az 1866. március 21-i vizsgaelőadásra úgy készültek, hogy bemutatják Vörösmartytól a *Csongor és Tündét* és az *Árpád ébredését*, valamint részleteket adnak elő a *Hamletből*. (Egy vihar félbeszakította a vizsgaelőadást, s csak a *Csongor és Tündét* tudták előadni.¹⁰³)

Az elméleti képzést illetően kevésbé lehet ilyen pontos képet adni, a fennmaradt tanrendek ugyanis mindig csak azt jelzik, hogy mikor volt elméleti óra, az aktuális tananyagot Egressy nem tüntette fel. Azt szintén nem lehet nyomon követni, hogy milyen ütemben haladtak az elmélettel, az olyan elszórt bejegyzések, hogy „eddig mondtam”, „eddig”, „Hétfőtől Hétfőig” nem segítenek. Mivel a sajtóban megjelent tanrend alapján az nyilvánvaló, hogy az elméleti és a gyakorlati órákat összehangolták, aligha lehet kétséges, hogy az első évfolyamosok 1865-ben a szavalást gyakorló órákkal egyidejűleg a hangképzésre, a helyes szövegtagolásra és a hangsúlyozásra vonatkozó leckéket hallgatták.¹⁰⁴

A másodikosoknak a tanrend szerint három különböző órájuk volt: kétféle elméleti óra és az olvasópróbák. Az elméleti órák egy részén az olvasópróba tüzött darabok dramaturgiáját beszéltek át (a mű meséje, alapeszméje, a főhős jelleme), a másik részén pedig valószínűleg az előadásjegyzeteknek azokat a fejezeteit hallgatták, amelyeket Egressy *Természeti és erkölcsi állapotok, mint a jellem határozói* cím alá besorolt. Ide tartozik a *Nemzetiség, Életkor, Véralkat* című lecke, valamint a különféle tudatállapotokat (álom, sejtelen, vízió, örület, halál) és érzelmeket (vágy és utálat, önszeretet és

100 Egressy Ákos Egressy Gábornak (Pest, 1865. aug. 3.), OSZK Kt., Levelestár.

101 GYULAI PÁL, *Katona József és „Bánk bán”-ja*, Budapesti Szemle, 1860, 11. kötet, XXXV–XXXVI. füzet, 72–168.

102 A tanrendet lásd: EGRESSY Gábor, *A színészetről*, OSZMI 72.2.

103 Fővárosi Lapok, 1866/66 (márc. 22.).

104 EGRESSY Gábor, *A színészetről*, OSZMI 72.2, 31–175.

öngyűlölet, részvét, káröröm és irigység, tisztelet, megvetés, képmutatás, affektálás és érzélgés, szerelem, gyűlölet, harag) tárgyáló passzusok.¹⁰⁵

Legkönnyebben talán a harmadik évfolyamos hallgatók tananyaga rekonstruálható. Nekik kétféle feladatuk volt: tanulják meg az elméletet, illetve olvassák, memorizálják a próbára tűzött színdarabokat. Esetükben elméleti óra gyanánt a színpadi gyakorlatokkal összefüggő fejezetek jöhetnek szóba: *Művészi személyiség, testidomítás; Az állás, ülés, járás, kelés bók és színpadi illem; A képalakítás (plasztika); A mozgás szabályai; A beszéd és mozgás egysége; A mozgás kelleme; A mozgás nemessége; A jellem felfogása*.¹⁰⁶ De míg az olvasópróbákon az alsóbb osztályos férfi növendékek is részt vettek, addig jelmezes próbája csak a harmadikosoknak volt.

Egressy vidéki vendégszerepléseinek tapasztalata alapján tudta, hogy a vándortársulatoknál a fellépések gyakorisága miatt jobb esetben csak arra van idő, hogy a színész a szöveget memorizálja. Azok tehát, akik ilyen közegből érkeznek a tanodába, legfeljebb elméletileg tudják, hogy hogyan történik egy darab szakszerű színre alkalmazása, gyakorlati tapasztalatuk aligha van benne. Ott nincs lehetőség olvasópróbára és jelmezes próbára, a szegényes jelmeztárak miatt a jelmezek értelemképző szerepéről pedig valószínűleg szó se esik. Időhiány miatt vidéken nem kerül sor a drámák közös értelmezésére és dramaturgiai szerkezetének átbeszélésére. Mint Egressy Árpád apjához írott 1861-es leveléből kiderül, a rendezőnek kinevezett színészek nem adnak a szerepértelmezésre vonatkozó utasításokat, s egy-egy karakter megformálása esetleges.¹⁰⁷ Vagyis a színészi tapasztalattal rendelkező, többnyire vidéki társulatoktól érkező harmadéves növendékekkel egy év alatt azt kellett megértetni, hogy az előadásra való felkészülésnek két fázisa van: az olvasópróbák (felfogásbeli dolgok megbeszélése) és a színpadi próbák (kivitelezés). Az olvasópróbákat egy olyan szakmabelinek kell levezélnie – nyilván a később önálló szakmává vált rendezőről, dramaturgról van szó –, aki jó előre áttanulmányozza az egész darabot, majd elmondja a nézeteit: „mit tart annak részleteiről műépítkezés tekintetében? mennyiben erősek vagy gyengék annak egyes alakjai? És eként jelölné ki azon helyeket, hol kell, az ő felfogása szerint a költőt a színésznek kisegítenie; a jellemet kiegeszítnie, s magasabb színvonalra emelnie. A maga szempontjából kijelölné a műnek egyes szépségeit, benső vonatkozásait, s rejtettebb sajátságait”.¹⁰⁸ Az olvasópróbákat a színpadi próbák követik, Egressy ezt úgy magyarázza, hogy „[i]tt megy át a valóságba, a mi eddig csupán a képzeletben és gondolatban létezett”.¹⁰⁹ A színre alkalmazás kapcsán először definiálja, hogy a jelmezek milyen funkciói vannak a színpadon. Árulkodnia kell a nemzetiségről, a lakhelyről, az életkorról, az erkölcsi sajátságokról és a társadalmi helyzetről. Nem mindegy, hogy milyen a jelmez anyaga, szabása, ezek ugyanis hozzájárulnak ahhoz, hogy a különböző társadalmi rétegekhez tartozókat meg lehessen különböztetni egymástól. Felhívja

105 [Egressy Gábor színtanodai előadásai], OSZMI 54.823.1, 66–106. (A megadott oldalszámok itt és a továbbiakban a lap tetején középen lévő, idegen kézzel, piros tintával írt számokra utalnak.)

106 *Uo.*, 38–65, 107.

107 Egressy Árpád Egressy Gábornak (Arad, 1861. jún. 29.), OSZK Kt., Levelestár.

108 EGRESSY Gábor, *A színészet könyve*, Pest, Emich Gusztáv, 1866, 201–202.

109 *Uo.*, 202.

a hallgatók figyelmét arra is, hogy a színpadon minden egyes kelléknek szerepe van. A művész felel az öltözetéért, az ő feladata, hogy „rajta minden apróság jellemző legyen, az egyéniség benső világát mutassa, s az alak egészének kifejezésében közrehaszon”.¹¹⁰ Persze mindeközben Egressynek arra is figyelni kellett, hogy hatástalanítsa azt a rossz, leginkább vidéki színészekre jellemző beidegződést, hogy a színész feladata mindössze annyi, hogy nagyon rövid időn belül bemagolja a szerepét. Amikor Egressy 1865 augusztusában Gräfenbergben volt gyógykezelésen, akkor a családtagoktól kapott levelek alapján nyomon követte, hogy fiai tanulással töltik-e a tanodai szünidőt. Felelése, Szentpétery Zsuzsanna egyik leveléből kiderül, hogy Ákos arra intette testvérét, hogy a nagyobb volumenű szerepek tanulásakor édesapjuk módszertanát-gyakorlatát kövesse: „Árpád [...] mindég itt hon ül olvas [...] Othellót tanulja és tanulmányozza mire ákos a napokba mondá neki hogy te nem lehet azt egyszerre tudni mert hát apám meddig tanulmányozta és még is mindég tanul mert is hiszem ő is úgy fog tenni és tesz is.”¹¹¹ Árpád három évet töltött vidéki társulatoknál, s láthatóan hozzászólt ahhoz, hogy amint megkapta a szöveget, nekiül, és megtanulja.

Egressy arra minden esetben nagyon ügyelt, hogy a hallgatók a tanultak alapján „önmagukat adják” egy-egy szerep előadásakor, s ne forduljon elő az, hogy az ő játékát utánozzák. Amikor 1865 augusztusában fürdőkúráján volt, Szigligeti Ede helyettesítette a tanodában. Egressy részletesen tájékoztatta Szigligetit a tanári teendőkről, megírta neki az oktatás menetét és a tananyagot, s felhívta a figyelmét arra, hogy a tanárnak mi a feladata azután, hogy belépett a tanterembe: „Bemégysz a balkézfelőli ajtón s leülsz a tanári asztalhoz”.¹¹² Vagyis azt akarta ezzel sugallni Szigligetinek, hogy ne álljon fel a színpadra, és ne kezdje el mutogatni, hogy mit hogyan kell csinálni. S hogy ez valójában a tanításmódszertanának része volt, azt Egressy Ákos visszaemlékező levele is megerősíti:

Atyám, ha tanított, nem „csinált elő” semmit a tanítványainak. Ő, székében ülve, tanított; nem állt fel, nem komédiázott, – nem külsőségeket mutogatott, hanem elveket csepegtetett a fogékony lelkekbe. – Ülve mondta el tanítványainak, hogy a színpadon hogy álljon, hogy mozogjon, hogy járjon-keljen, hogy gesztikuláljon, – hogy a tanított szerepet mily kedély- vagy lelki-állapot jellemzi, – hogy a mondatban mely szót, vagy szótagot illeti a főhang (accentus), milyen a vigjátéki – s milyen a drámai szerep beszéd-tempója. Irtotta a hamis pathoszt! –

Például hozom fel, hogy én, az iskola vizsgájára, Hamletet tanultam be, felszólítás nélkül, magamtól; atyám nem instruált; mindössze egy pár általános elvet jegyzett meg a szerep felfogására nézve. Ennyi volt az egész.¹¹³

110 *Uo.*, 190.

111 Szentpétery Zsuzsanna Egressy Gábornak (Pest, 1865. júl. 31.), OSZK Kt., Levelestár.

112 SOMLÓ, *i. m.*, 305.

113 Egressy Ákos Rakodczay Pálnak (Budapest, 1908. jún. 26.), RAKODCZAY Pál *leveles ládája: Színészeti*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1484, I.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

A tanulást valahol kezdeni kell

A magyar színháztörténeti szakirodalomban a Színészeti Tanoda első éveiről a következő értékelések olvashatók: „az intézményes színészképzés botladozva tette meg első lépéseit. Első évtizedeit sokszor a tanácstalanság, a bizonytalanság jellemezte [...]”;¹¹⁴ „A színitanoda meg is nyílt [...]. Uj korszakot azonban ez nem jelent színészetünkben. [...] Hanem akkor a tudat, hogy E. ott van, páratlan lelkesedést keltett, ami azóta sem ismétlődött meg. Nemcsak hogy a mester fiai, még Ákos is, a főhadnagy, a 33 éves férfi felvették magukat a III. osztályba [...]. Rendes tanulónak állott be Dráguss Károly, akkor már 36 [sic!] éves férfi és a vidéken neves tragikus is, azon reményben, hogy így a NSz.-ba könnyebben bejuthat.”¹¹⁵ Vagyis egy olyan, gyakorló színészek által benépesített intézményt kellene elképzelnünk, ahol a képzési elvek kidolgozásában komoly dilemmák voltak, s ahová a hallgatók mindössze Egressy Gábor szakmai tekintélye miatt jelentkeztek. Az Egressy tanárságával kapcsolatos források értelmezése azonban nem pusztán arra volt elegendő, hogy enyhítsünk az ítélezők szigorán, hanem arra is, hogy felszínre hozzuk az érdemeket, az eredményeket, s az eddigiektől eltérő megvilágításba helyezzük a Színészeti Tanoda 1865–1866-os tanévét. A színészet hivatásosodásának kontextusában új értelmet nyer Egressy Gábor népszerűségének és a gyakorló színészek tanodai felvételének kérdése. Ha visszatérünk ahhoz a feltételrendszerhez, amely által egy szakképző intézmény szerepét a szakma professzionalizációjának folyamatában meg lehet határozni, akkor azt mondhatjuk, hogy Egressy Gábor szakmai súlya nemcsak a prózai színész szak vonzerejét adhatta, hanem valószínűleg képes volt formálni az intézményes színészképzéssel kapcsolatos állásfoglalásokat is, hozzájárult a színésziskola társadalmi elismertetéséhez.

A tanoda vezetése nyilvánvalóan tisztában volt ennek az ütőkártyának a jelentőségével, s nem kizárt, hogy valamelyest ez ösztönözte őket arra, hogy a különféle sajtóorgánumokban közlést tegyék a tanrendet és a tanári kar nevét. Akik egy kicsit is úgy gondolták, hogy a színészet tanítható, s nem pusztán ráérzés és tehetség kérdése, azok számára a sajtóközlemények révén már az első perctől kezdve meggyőző lehetett, hogy a tanodában olyanoktól lehet szakmai tudást szerezni, akik több évtizede a pályán vannak. A Koszorúban megjelent nyilatkozat arról biztosította olvasóit, hogy „[a] színészeti tanoda eléri célját, ha a növendék fejlődésének jó irányt ad, ha tájékozta művészete fenségével és nehézségeivel, s általában tehetségének önerején való fejlődését könnyíteni vagy hathatósan előmozdítani törekszik”.¹¹⁶ Ahogy az Egressy által kialakított tanrendből és előadásainak jegyzeteiből kiderült, ő éppen ezeket az elveket igyekezett szem előtt tartani akkor, amikor a különféle évfolyamok számára kijelölte a tananyagot. A harmadik osztályosokkal az olvasó- és jelmezes próbák által azt akarta megértetni, hogy a színésznek nem pusztán az a feladata, hogy becsületesen megtanulja a szerepeket, hanem nagyon fontos az is, hogy tisztában legyen a darab

114 FÜLÖP, *i. m.*, 387.

115 RAKODCZAY, *i. m.*, 391.

116 Koszorú, 3(1865)/2 (jan. 8.), 46.

dramaturgiájával, végiggondolja a ráosztott karakter megformálásának lehetőségeit, s feladatát ne vélje elvégzettnek a fellépés után, újra és újra gyakorolja, formálja a már egyszer megtanult szerepet. A kezdőket és a némi színészi tapasztalattal rendelkezőket pedig úgy igyekezett a szakmai hozzáértés útjára terelni, hogy lépésről lépésre haladva minden elméleti óra után gyakorlati képzést tartott. A tanrend szerint sietségnek semmi nyoma nem volt, az első osztályosok például az össznépi előadásokon még csak némaszerepeket kaptak.

Noha a Rakodczay Pál által hangoztatott belterjesség a hallgatói névsor alapján hamis vádnak tekinthető, mégis érdemes tisztázni, hogy a vidéki színészek hogyan lehetnek a tanoda hallgatói és milyen hozadéka volt számukra a képzésnek. Az alapszabály szerint rendelkezniük kellett bizonyos szintű iskolai végzettséggel, valamint a városi előjárók által kiállított erkölcsi bizonyítvánnyal. De figyelembe kell vennünk azt is, hogy csak olyan vidéki színjátszó tudott beiratkozni az intézménybe, aki az esetleges ösztöndíjon túl más anyagi jellegű támogatásra is számíthatott, hiszen a rendszeres oktatás megkövetelte a pesti lakás fenntartását. S a tanórákon való kötelező jelenlét és a rendszeres készülés, az újabb és újabb versek, drámák memorizálása, nemigen tette lehetővé azt, hogy állást vállaljanak. Azt persze nem állítom, hogy a személyes ismeretségek egy kicsit sem számítottak a jelentkezésnél, de amikor Ballagi Károly 1865-ben arról érdeklődött Egressytől, hogy ifjú rokonának, a nyolcosztályos gimnáziumot végzett, szép külsővel, ép orgánummal és vidéki színpadi gyakorlattal rendelkező Eöry Gusztávnak lenne-e esélye bejutni a tanodába, akkor a színésztől a következő választ kapta:

A ki a színészeti tanodába fel akar vétetni: annak gróf Festetics Leonál kell magát bemutatnia személyesen; mert láttatlanul nem vehetnek fel senkit. Fölvétele a tanároktól függ, a kik előtt valamit el kell szavalnia. A segély, mire a legjobb esetben számíthat: 200 forint egész évre. De ez sem bizonyos, mert csak négy ily alapítvány van a II és III osztálybeli férfiak számára összesen, s csak a legjobbak kapják. Az első évesek nem kapnak semmit. [...] Egyébiránt az említett körülmények korlátai között ha tehetek valamit az ifju emberért: szívesen teszem.¹¹⁷

Ám e történetben az is figyelemre méltó, hogy a jogvégzett, 1856-tól a nagykőrösi gimnázium tanáráként dolgozó Ballagi támogatta Eöry Gusztávot a pályaválasztásban, s nagy jelentőséget tulajdonított az intézményes képzésnek.¹¹⁸ Noha egyetlen eset alapján nem lehet messzemenő következtetések levonni, az mégis tanulságos lehet, hogy már 1865-ben, a tanoda megnyitásának évében volt példa arra, hogy ha valakiben felfedezték a színészet iránti hajlamot, akkor annak ellenére, hogy az iskolai végzettsége¹¹⁹

117 Egressy Gábor Ballagi Károlynak (Pest, 1865. aug. 25.), OSZMI 53.3743. (A katalógusban: *Egressy Gábor levele ismeretlennek.*)

118 Ballagi Károly Egressy Gábornak (Nagykőrös, 1865. aug. 21.), OSZK Kt., Levelestár.

119 Eöry Gusztáv Ballagi elmondása szerint nyolcosztályos gimnáziumot végzett, vagyis a középszintű oktatás 1849 novemberében életbe léptetett új rendjének (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich) értelmében érettségit szerzett, s illetően lehetősége volt arra, hogy

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 3. szám

lehetővé tette volna számára azt is, hogy más, évtizedek óta biztos egzisztenciát nyújtó értelmiségi pályán tanuljon tovább, nem akarták eltéríteni a szándékától, s támogatták művészi elhivatottságát. Már az első évben felvett hallgatók alapján látszik, hogy a szakmai életben súlya volt a tanodában szerzett oklevélnek: akik nem kerültek be a Nemzeti Színházhoz, azok a jobb vidéki társulatoknál kaptak állást.

Nyilván távlatosabbá tehető majd a kép, ha a magyar színészet társadalomtörténete és hivatásosodása feldolgozott lesz. Annyi mindenesetre már most látszik: Egressy Gábor neve nem mellőzhető a tanoda tanáregyéniségeinek élvonalából. Az intézmény működési elveire vonatkozó tervei, a tanrenddel kapcsolatos meglátásai nem egy botladozó intézményt hívtak életre, bármennyit is vitatkoztak később a képzési elvek helyességéről. Következetessége és fáradhatatlan buzgósága révén egymaga olyan nagyarányú feladatot (tanodai tervezet, előadásjegyzetek, színészetű könyv írása, tanórák tartása) vállalt magára, amely más esetben valószínűleg csak számos elszánt színész összefogásával sikerült volna.

bármilyen felsőoktatási intézménybe jelentkezzen. Vö. MÉSZÁROS István, *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948*, Bp., Akadémiai, 1988, 78–81.